

Nº 9.

BIBLIOTECA SOCIETĂȚII

"STEAUȚA"

ȘTEFAN-CEL-MARE

DE

ALEX. LĂPĂDATU

ECU-Cat / Central University of Bucharest

Inst de Arte Grafice (CAROL GÖBL'SOR) St. Rasidescu-Bucuresti

Pretul 15 bani.

774

BIBLIOTECA SOCIETĂȚII
„STEAUA“

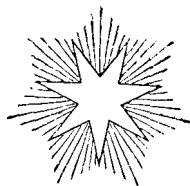
№ 9.

ȘTEFAN-CEL-MARE

DE

ALEX. LĂPĚDATU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BUCUREȘTI

Instit. de Arte Grafice „CAROL GÖBL“ S-r Ioan St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI, 16

1904.

11846.

ȘTEFAN-CEL-MARE

1457—1504.

Societatea «Steaua», credincioasă scopului său, nu putea lăsa să treacă ziua împlinirii celor patru sute de ani de la moartea Marelui Ștefan, fără ca, cu acest prilej, să nu fi pus în mâinile cititorilor bibliotecii sale o scurtă povestire a istoriei legată de viața strălucitului Voevod, a căruia slăvită pomenire o va prăznuți în curând întregul neam românesc. Cel căruia i-a fost dat să aducă aceasta în fapt, scriind paginile ce urmează, a căutat să îplinească gândul zeloșilor sprijinitori ai culturii poporului român, ce stau în fruntea Soc. «Steaua»: să alcătuiască o povestire scurtă și simplă, tot odată însă întreagă și adevărată (1), care — prin estinătatea ei—să-și poată face drum

(1) În această privință ne-am ținut strict de opera d-lui prof. N. Iorga : *Istoria lui Ștefan-cel-Mare pentru poporul românesc*, București 1904.

până în cea mai depărtată și săracă casă românească.

Căci acolo, în acea lume românească bună și harnică, cinstită și omenoasă, credincioasă și vitează, unde amintirea Lui trăește — și va trăi atâta cât neamul însuși! — în legende și tradițiuni bogate, din cari reese faptul nestrămutat că El a fost «izvorul a toată vitejia, fântâna tuturor dreptăților și marea bunătăților»; acolo, sicem, viața și faptele lui Ștefan se cade să fie astăzi cunoscute în lumina curatului adevăr al istoriei «pentru ca aceste nu numai laudă unui mort, ci și pildă celor vii să fie.» Și iarăși în acea lume românească, căreia i se cuvine cea mai mare parte din moștenirea slavei lui Ștefan-cel-Mare, se cade ca minunatele fapte de arme ale strămoșilor de acum patru veacuri trecute, să fie cunoscute cât mai bine, pentru-că aducându-și-le aminte să le mai poată împlini când-vă. Și vorba nu-i mare. Căci nestatornicia vremurilor trecute toate le o fi putut schimba în țările noastre; pe poporul românesc însă nu! Și precum el, în ființa sa sufletească, este și azi unul și același pe toată fața pământului românesc, de la Tisa până la Nistru,

din Carpați și până la Dunăre și Mare, — asemenea a rămas același de la Mircea cel Bătrân și Stefan-cel-Mare până la M. S. Regele Carol I. Și bărbăția fără seamăn a strămoșilor noștri de la Rovine, Podul-Inalt și Valea-Albă a dovedit-o din nou și întregă strănepoții lor la Vidin, Racova și Plevna.

Aceasta întru ceea-ce privește cuprinsul și scopul acestei mici publicațiuni. Căci întru ceea ce privește forma povestirii cuprinsă în ea, faptele minunate ale lui Ștefan fiind prin ele însăși de natură a încălzi inimile și a înălța sufletele tuturor bunilor români, — am îngrijit numai—pe cât ne-a stat în putință — ca ea să fie curată ca limbă și limpede ca expunere. Drept ce urmând cronicarului: «rugămu-ne, Stăpâne a toată făptura, cititorilor acestora o mică parte din înțelepciunea ta dă, ca dintr'al nostru prost cuvânt, nu ceea ce zicem, ci ceea ce ar trebui să auză, să înțeleagă.»

N. L.

1 Iunie 1904.

I.

Temeiul a toată așezarea și împoporarea romană făcută de Marele Împărat Traian în țara cucerită a viteazului Craiu Decebal, a fost: Oltenia, Bănatul și Ardealul, — adecă Dacia Traiană. În părțile muntoase ale acestor ținuturi s'au adăpostit atât de bine strămoșii noștri, după părăsirea Daciei de Aurelian, în cât au dăinuit în tot cursul îndelungatelor vremuri de năvăliri barbare, ducând, se înțelege, mai mult o viață de păstori ce-și strămutau turmele din loc în loc. Când apoi — cum zice cronicarul — înmulțindu-se și împlându-se tot locul de ei; când vremile aspre se mai potoliră și prilej de o mai trainică statornicie se înfățișă Românilor păstori: — atunci *munteni*, trecând vechile hotare, peste plaiuri și muncele, prind a çoborî în vale pe cursul apelor, spre a-și

luà iarăși și mai cu temei îndeletnicirea lor de odinioară: plugăria. Și așa încetul cu încetul ei apucară în stăpânire întreaga țară a vrednicilor Daci: și la răsărit, și la apus, și la mează-noapte, și la mează-zi până la hotarele ce de atunci și până astăzi încing cu tărie neamul nostru.

Această strămutare și întinsă așezare românească erà aproape îndeplinită pe la începutul sutei a trei-spre-zecea a anilor de la mântuirea lumii.

Românii acelor vremi trăiau crescându-și turmele, lucrându-și ogoarele, apărându-se și luptându-se cu puteri unite în potrive vrăjmașilor ce-i stăpâneau mai mult cu numele. La început satele lor erau de sine stătătoare și în fruntea lor erà câte un *jude* sau *cnez*, cum se mai numia pe alocuria, care împreună cu cei mai de frunte bătrâni judecà și așezà pricinile ce se năștiau rar de tot între săteni. Când însă primejdia se ivia din vre-o parte, cnezii satelor amenințate își strâneau voinicii și plecau împreună să înfrunte și să alunge pe vrăjmași, sub povața celui mai priceput, mai ager și mai viteaz dintre ei, căruia

îi ziceau *Voevod* adecă povăţuitor al oastei, al voinicilor. La început aceşti Voevozi porunciau şi erau ascultaţi numai în vreme de primejdie şi luptă; cu vremea însă cnezii le primesc întâietatea şi stăpânirea şi în vreme de pace. Ast-fel şi atunci se nasc în toate părţile printre Români o sumă de *Voevodate* cari se socotesc ca începutul închegării politice a strămoşilor noştri în state. Cu timpul — după alungarea Tătarilor mai ales — această închegare se desăvârşeşte din ce în ce — Voevozii mai mari şi mai puternici supunându-şi pe cei mai mici şi mai slabi — aşă că pe la jumătatea celui de al patru-spre-zecelea veac întreg neamul românesc de dincoace de Dunăre se întrupează în trei mari părţi pentru multă vreme despărţite: *Românii* (Muntenii), *Moldovenii* şi *Ardelenii*.

Pe când însă aceşti din urmă, Ardelenii, supuşi fiind regilor unguri, îşi perd cu totul Voevodatele şi întreaga lor întocmire naţional-românească, rămânând până mai în zilele noastre un sărman popor de clăcaşi robiţi şi legaţi de brazdă; mai norociţi şi fericiţi cei dintâi, Românii din Țara Românească şi Moldova, cresc

și se întăresc, în cât curând ajung culmea măririi lor în timpul lui *Mircea cel Bătrân* — pe la 1400, a lui *Ștefan-cel-Mare* — către 1500 și a lui *Mihai Viteazul* — la 1600!

Căci în vremea acestor mari Voevozi Țara Românească și Moldova au atins hotare pe cari nici până atunci și nici de atunci înapoi nu le-au mai atins, și au câștigat pe câmpul luptelor de la Rovine, Podul Înalt, Valea Albă, Călugăreni, Șelimber și Goroslău, biruințele cele mai strălucite pe cari le poate râvni un popor pe lume.

Dintre aceste trei fețe ale măririi românești cea mai glorioasă fiind însă acea hărăzită Moldovei de Voevodul ei cel mai ales și al nostru al tuturor cel mai mare, — de dânsa mai întâi și de astă-dată se cade a istorisi!

II.

Pe când Românii trăiau — cum am zis — adăpostiți în părțile muntoase ale Daciei Traiane (Oltenia, Bănatul și Ardealul), întreg pământul ce se va chema mai târziu țara Moldovei rămase un câmp pustiu, prin care-și

așterneau drumurile hoardele barbare ce se revărsau cu mânie și putere de la Răsărit către Apus. S'au așezat apoi în Moldova mai întâi Slavii, după ei Pecenegii, în urma acestora Cumanii și în sfârșit Tătarii. Când însă Românii încep a-și părăsi vechile locuințe cuprinse între hotarele ținuturilor împoporate de Impăratul Traian, căutându-și altele:— atunci prind a trece și pasurile răsăritene ale Carpaților, așezându-se în ținuturile muntoase ale Moldovei pe lângă neamurile mai sus pomenite.

Această strămutare începe prin suta a XI-a a anilor de la Christos și se prelungește — trecând la început mai puțini, apoi din ce în ce mai mulți—până în cea de a XIV-a, când se *descalacă*, se întemeiază statornic și țara Moldovei. În timpul mai ales al Cumanilor (1150—1240), cari stăpâneau Moldova numai cu numele, căci locuințele le eră departe în răsărit, noilor veniți le-a fost mai lesne să se așeze mai cu nădejde, întocmindu-se aci ca și acasă în cnezate și voivodate.

Dar n'apucară bine a se bucura de această întocmire tihnită, când cea mai de pe urmă

dar și cea mai înfricoșată năvălire barbară, aceea a Tătarilor (1240), veni să le strice aproape tot rostul. Trecură însă și acești barbari, după cum trecură mulți alți înaintea lor. Răul cel mare fu însă că — după ce dădură o raită Crăiei Ungurești lăsând în urmă numai praf și cenușe — se întoarseră de se așezară în Moldova, unde stătură un veac încheiat. De aci turburau rău pe Ungurii și Polonii vecini; apăseau însă și mai rău pe Românii supuși. În potriva lor trebuiră așa dar să se îndrepteze cu toții; căci numai după ce vor isbuti să-i zdrobească și gonească din Moldova, va putea «Românul creștin să tragă brazdă în țelină, să-și așeze statornic casă și masă, să-și ridice biruitor tron și altar.»

Aceasta s'a putut întâmpla numai pe la jumătatea veacului al XIV-lea. Și anume, iată cum: Ludovic cel Mare, Craiul Ungariei (1342 — 1382) încă în al doilea an al domniei sale trimise sub povața Voevodului Ardealului o oaste — alcătuită în cea mai mare parte de Români din Voevodatul Maramureșului — în potriva Tătarilor, cari — izbânda fiind de partea oastei crăești — fură scoși din locuințele lor și arun-

cați departe de Moldova. Românilor de aci, odinioară neatârnați, li se trimise ca Voevod un credincios din Maramureș al Regelui, *Dragoș*, care veni însoțit de alți numeroși Români din partea locului de luă Moldova în stăpânire în numele Craiului Ludovic.

Dar stăpânirea lui cât și a fiu-său *Sas* fu de scurtă vreme. Căci curând se rădică din Maramureș cu toată casa, voinicii și credincioșii săi însuși *Bogdan*, Voevodul ținutului; și trecând munții în văile frumoaselor ape moldovenești, luă în stăpânire noul Voevodat, în care pe lângă Români: Nemți—veniți de la mează-noapte, Sași și Unguri—veniți de la apus și Armeni—veniți de la mează-zi întemeiaseră multe și frumoase așezări orășenești. Bogdan nu mai veniă însă ca Dragoș în numele Regelui ci într'al său, «*fiind*—cum zice letopisețul—*cu voia lui Dumnezeu*». Și de aceea țara e de partea sa: Voevodul Craiului e alungat, și acesta în zadar mai încearcă să înduplece, cu puterea chiar, pe «răzvrătitorul» Voevod a i se închină. Fruntea îndrăznețului și mândrului Domn nu s'a plecat; căci *el descălicase* țară nouă, pe care eră dator s'o țină

pentru sine și s'o hărăzească urmașilor neatârnată.

Faptul întocmai ca o minune s'a petrecut repede; și mintea bogată în închipuiri și născociri poetice a poporului nostru nu se putea să nu-l fi împodobit, îmbrăcându-l în haina frumoasă a legendei cunoscute, care pune în legătură descălecarea cu vânarea unei heri nă-sâlnice cu stea 'n frunte, ce-i zice zimbru sau bour și a căreia tălmăcire istorică e faptul arătat mai sus.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

III.

După șasesprezece ani de stăpânire neatârnată (pe la 1365) mădularele Bătrânului Bogdan Voevod, adormit întru Domnul, fură așezate spre veșnica odihnă în biserica sa din Rădăuți, unde — acum în pământul înstreinat al Bucovinei! — și astăzi călătorul cucernic poate vedea deasupra mormântului acestui Intemeetor al Moldovei o lespede săpată cu slove și podoabe frumoase, pusă acolo la 1480 de însuși Ștefan-cel-Mare întru pomenirea sfântă a străbunului său. Urmașii lui Bogdan până

la Alexandru cel Bun se siliră să câștige stăpânire peste întreaga țară până la hotarele ei firești, adecă până la Nistru și Mare, și să-și menție întreagă și neștirbită această stăpânire față de cele două Crăii de la apus și răsărit : cea ungurească și cea leșească, ce fiește care căută fel și chip să-și supue Moldova și eși. Și izbutiră, închinându-se, *după obiceiul și duhul vremii*, și primind de stăpân, când pe Craiul de la apus, când pe cel de la răsărit; și după ce zdrobiră și înfrânseră oștile trimise în Moldova cu gând de cucerire și dintr'o parte și dintr'alta. Oastea leșească fu nimicită mai întâi în pădurea Sepenicului unde copacii tăiați și doborâți la pământ o prinse din toate părțile ca într'o mreaje, în care săgețile și săcurile moldovenești lucrau cu siguranță și—mai ales—cu folos ! Iar oastea ungurească, pe care o adusese însuși Craiul Sigismund și care înaintase în inima Moldovei până la Hârlău, fu silită să întoarcă calea înapoi *înfrântă* și fără nici o ispravă.

Pe lângă aceste se cerea însă să se așeze în Moldova o domnie mai îndelungată, mai sigură, mai liniștită și tihnită, în vremea căreia

locuitorii să-și poată întări și hăsnui moșiile câștigate cu puterea brațelor, țara să-și poată desăvârși întocmirea începută, iar domnia să se poată împodobii cu vaza cucerită prin vitejia voinicilor săi. Domnia aceasta veni la vreme și fu a lui *Alexandru* fiul lui *Roman* și strănepot lui *Bogdan*, căruia *Alexandru* i s'a zis *cel Bun* (1400 — 1433) pentru marea bunătate a sufletului său; dar pe cât a fost de bun pe atât a fost de înțelept și viteaz ostaș, care spunea cu încredere și fără sumeție: «Moldova n'are alți ocrotitori de cât pe Dumnezeu și sabia sa.» Dacă strămoșul său *Bogdan* a pus început țării *Moldovei*, el a desăvârșit întemeerea ei, iar nepotul său *Ștefan* «prin tănuitele cele de sus orândueli» o va duce la culmea măririi.

După 33 ani de domnie binefăcătoare din ori ce parte s'ar căută, *Alexandru* închise ochii pentru vecie. Lăsă în urmă însă pe lângă o țară statornic așezată în lăuntru și cinstită în afară de vecinii ei cei neînfrânați în poște deșerte,—o sumă de feciori și nepoți. Aceștia în răstimp de 24 de ani, de la moartea părintelui și bunului lor și până la urcarea pe

tron a lui Ștefan-cel-Mare duseră — cu sfezile și luptele lor sângeroase pentru domnie—moștenirea părintească lângă prăpastia perzării.

Trecem dar peste întreaga istorie a acestei vremi de vai și amar, făcând pomenire numai de domnia tatălui lui Ștefan-cel-Mare, a lui *Bogdan*, Voevodul cel destoinic la lupte și norocos la izbânde, care urcă tronul alungând pe nepotul său Alexandru (Oct. 1449) și-l coborâ fiind trimes de-a dreptul în mormânt cu prilejul unui ospăț în Răusenii de cătră frațele său *Aron* ce în domnie și-a zis *Petru* (Oct. 1451). Acest domn făcù cel din urmă pas care duceà Moldova la cădere: închină țara Turcilor, care pe atunci își întinseseră stăpânirea până la Dunăre, răspândind groaza în întreaga Europă creștină.

Iată ce se alese din Moldova Bunului și Înțeleptului Alexandru! În lăuntru: zavistie, sfezi, lupte și veșnică temere în loc de dragoste, pace, liniște și siguranța biruinții; în afără: umilințe și închinări la toți în loc de cinste și vază pretutindene. Dar Dumnezeuul părinților noștri nu părăsi pe credincioșii săi, căci în ceasul al doisprezecilea trimise Mol-

dovei un Stăpân care — cum zice cronicarul—
«rădăcina pricilor să rupă, țara să ușureze,
obiceiuri bune să întărească, pravoslavia să
păzească și veacul cel de aur să înoiască.»

Acest trimis al lui Dumnezeu a fost *Ștefan-
cel-Mare, cel Bun și cel Sfânt.*

* * *

Dar nu numai pentru îndreptarea și înăl-
țarea Moldovei și cu ea a neamului românesc
trimise Dumnezeu pe Ștefan, ci și pentru scu-
tirea și apărarea Creștinătății amerințate de
cutropirea păgânilor, ce cu vre-o sută de ani
mai înainte trecură în Europa și — tot cuce-
rind mereu! — își întinseră stăpânirea până la
Dunăre, peste care însă trecuse de atâtea ori
în Țara Românească, Ungaria, ba chiar și'n
Moldova.

Intr'adevăr, când Ștefan urcă treptele scau-
nului domnesc din Suceava, nime dintre creș-
tinii de la Dunăre nu mai putea ține pept
Turcilor : Bulgarii de mult erau cuceriiți și în-
genunchiați în robie. Pe Sârbi în zadar luptă
vestitul Ioan Corvin să-i libereze, căci ei tot

sub Turci rămân. Ungurii, nădejdea creștinilor, perduseră pe acel mare ostaș, român de viță, Ion Corvin de Hunedoara, «Iancu-vodă» al Românilor, care câștigase atâtea biruinți strălucite în potrive necredincioșilor musulmani, nedându-le pas de stăpânire dincoace de Dunăre; și nime altul nu se arătă în Ungaria, care să poată lua locul marelui general, ce împreună cu Ștefan al Moldovei a scris în cartea istoriei veacului al XV-lea cele mai mari și frumoase izbânzi pe cari Creștinii le-au câștigat în potrive Păgânilor. *Mateiași Craiul*, căruia -- pentru faptele mari ale părintelui său -- i se puse pe frunte (1458) cununa Sf. Ștefan a Craiilor ungurești, își perdù vremea mai mult în lupte cu Creștinii de cât cu păgânii. Polonia erau mai departe și nu cădeau în calea pe care Turcii voiau să ajungă în Apusul vestit, bogat și ademenitor; ș'apoi țara aceasta n'a prea fost spre nădejde creștinilor din pricina luptelor ei lăuntrice, cari mai ales în timpul Craiului Cazimir (1444—1492) au bântuit foarte țara. Rușii abia scăpaseră de sub robia tătară și erau așa de departe, în cât amerințarea pericolului turcesc nu ajunsese până la ei. Mol-

dova, am văzut în urmă, la ce scădere și tristă stare ajunsese. Mai rămânea Țara-Românească. Însă și aci, după moartea lui *Mircea cel Bătrân* — care-și închinase, cu cinste însă, țara Turcilor, după ce înfrânse la Rovine oastea sultanului Baiazid Fulgerul — fi și nepoții săi prin certurile și luptele lor sângeroase pentru Domnie duc țara într'o stare mult mai tristă de cât duseră Moldova urmașii lui Alexandru cel Bun. Domnia Turcilor era așezată de-a binele în Țara Românească. Și pe când atât de rău stetea Creștinătatea de-a dreptul amerințată de uraganul turcesc, pe când Sultanul Mohamed al II-lea «om cu gânduri mari, cu minte luminată și cu voință de fer,... trâmbiță spre cele patru părți ale lumii creștine amerințările sale»; — atunci «Acela, carele în mâna lui frânele împărățiilor ține, carele toate lucrările cumpănește și carele vântură ca pleava coroanele împăraților,— ia pe Ștefan, alesul său, îmbărbătează inimile norodului și pune biruința în mâna lui.»

Aceste știindu-le vom putea judeca numai cu dreaptă măsură faptele Marelui Domn.

IV.

Ștefan-cel-Mare erà fiul lui Bogdan și al soției aceștia Oltea, numită în călugărie Maria; erà nepot dar lui Alexandru cel Bun, unicul dintre Voevozii Moldovei de la Bogdan până la Ștefan, care cu adevărat « pământul Moldovei cu înalte vrednicii la umbră » — cum zice cronicarul. De la cel dintâi moștenise: curajul, vitejia și priceperea deosebită într'ale războaelor; de la cel de-al doilea: statornicia, înțelepciunea și destoinicia întru orânduirea și povățuirea țării. Se va fi născut 2—3 ani în urma morții Bunului său, în satul Borzești (jud. Bacău), unde mai pe urmă a înălțat într-u pomenirea părinților și neamului său o biserică ce până azi trăește acolo, și unde în jurul numelui său s'au născocit legende bogate în închipuiri frumoase și împliniri de fapte minunate.

Moștenind, după uciderea părintelui său la Răuseni (1451) drepturile acestuia la scaunul domnesc din Suceava, se refugie în Țara Românească cu gândul ca la vreme prielnică să se întoarcă spre a răzbună moartea părintelui

său și să-și cucerească un tron ale cărui trepte se simția cel mai în drept și se știà cel mai vrednic să le urce.

Primăvara anului 1457 sosi, și cu ea odată vremea răfuelii și răsplătirii ce trebuia să ia Petru Aron, ucigașul lui Bogdan Atunci — zice cronica — «ridicatu-s'au de la țara muntenească (aci domnià Vlad Țepeș, 1456 – 62) Ștefan Vodă feciorul lui Bogdan Vodă cu mulțime de oaste . . . , și au intrat aci în țară, și silind spre scaunul Sucevii» tot în sus pe apa Siretului, după ce lasă Romanul în urmă, înprăștie la vadul *Doljiesților* oastea împotrivoare a lui Petru; apoi apucând calea pe apa Moldovei tot în sus, o sfaramă cu totul la *Orbic* în jud. Neamțului (12 Aprilie). Biruitul, părăsit de cea mai mare parte a țării, luă calea cea des bătută de Domnii ast-fel alungați și fugăriți, spre Nistru, la Poloni, cu cari numai cu două săptămâni mai înainte încheiase legătură de supunere prin care-și asigurase și un adăpost în țara lor pentru o întâmplare ca aceasta.

Ștefan erà acum Domn al Moldovei. Și, înainte de a intra în Suceava «aș strâns boiarii,

și mari și mici, și altă curte mărunță, împreună cu Teoctist Mitropolitul și cu mulți călugări, *la Direptate*. Și i-au întrebat pre toți: este cu voia tuturoră să le fie Domn? Atuncea toți cu un glas au strigat: *În mulți ani de la Dumnezeu, să domnești!* Și cu voia tuturor l-au rădicat Domn și l-au pomăzuit de domnie Teoctist Mitropolitul. Și de acolo au luat Ștefan Vodă schiptrul țării Moldovei și au mers la scaunul domnesc, la Suceavă.»

Ast-fel cerea încrederea țării tânărul Voevod în a căruia înaltă minte și mare inimă de sigur că și încolțise acel plan dibaci și măreț, pe care avea să-l urmărească întreaga-i viață, și prin care avea să-și mântue poporul și patria; ca apoi, înălțându-o, zid tare să zidească în potrivea păgânătății, cu piepturile ostașilor săi la «Poarta Creștinătății» cum însuși își numia Moldova, țara sa. Și, într'adevăr, urmărind cine va cu luare aminte întreaga istorie a luptelor și faptelor Marelui Voevod, în cursul celor 47 ani de îndelungată și fericită stăpânire, ușor se va încredința cum că cu adevărat Ștefan toate le-a făcut după o aleasă socoteală și în vederea unui înalt scop. Căci după ce-și

asigură pace și nădejde de ajutor de la Poloni și după ce izbuti — cu puterea armelor — să ție pe Unguri departe de sine, — căută a se întări spre mează-zi, dinspre Turci, cucerind cetatea Chilieii la gura Dunării, și întărindu-o cum a întărit-o și pe cea Albă de la gura Nistrului; și după ce, în sfârșit, cearcă să-și găsească și așeze pe tronul Țării Românești un Domn credincios care să-i poată fi — dacă nu tovarăși de ispravă în luptele ce va începe cu Turcii — cel puțin un sprijinitor de folos, — putu să înfrunte mânia puterii musulmane. Toate le făcuse până aci numai și numai în acest scop! Și-o înfruntă cu bărbăție aproape 20 ani lungi și grei.

Dar nesprijinit de loc de cei de prin prejur vecini creștini, — trebuî să se plece în cele din urmă; cu glorie însă: îngrijindu-se ca totuși poporul și țara să-i fie asigurate. Iată dar, mulțumită nepăsării celor în drept de a-l ajuta, care fu sfârșitul planului bine socotit și cu stăruință urmărit de Ștefan în cursul fericitei sale domnii. Marele Domn, ca și Christos, a mers până la capătul datoriei, căci — cum scrie cronicarul — «punând temei

nădejdea 'n Dumnezeu *adaogase spre sporirea lucrului toată omeneasca silință.*» Cine altul, ființă pământească, ar fi putut face mai mult?

Aceasta se va vădi însă mai bine din povestirea amănunțită a luptelor, ce acum să începem.

V.

«Deci Ștefan Vodă — scrie Urechie — gătindu-se de mari lucruri să facă, nu cearcă să așeze țara, ce de războaie se găti, că au împărțit oastei sale steaguri și au pus *hotnogi* și *căpitani*, care toate cu noroc i-au venit.» Și cu adevărat numai așa-și putea începe domnia Voevodul care a purtat și a câștigat cele mai multe lupte și biruinți ale Românilor în potrivea vrăjmașilor de tot soiul. După aceasta întâia i grije a fost să împace toate nemulțumirile și să strângă în juru-i cu dragoste și credință toată țara; apoi să stârpească — cum s'a mai spus — acea rădăcină a pricilor rele, cari erau pețitorii tronului, și ast-fel să strângă asupra-și toate drepturile la stăpânirea Moldovei.

Deci în potriva lui Petru Aron, care fugise la Poloni și se adăpostiă în Cămenița pe malul celălalt al Nistrului, trebuî să se îndrepteze cele dintâi gânduri ale lui Ștefan. Folosindu-se de împrejurarea că Polonii cu Craiul lor erau încurcați în lupte depărtate cu Teutonii — repede gloatele sale peste granița de răsărit, să ducă foc și sabie în Poțuția. Și ast-fel silî Ștefan pe Poloni să părăsească pe Petru Aron și să primească legătura de pace și bună înțelegere ce veniă de la Voievodul român. Pacea se încheiă în 1459 și prin ea Ștefan se asigură — în întâiul loc — în potriva uneltirilor unchiului său. Acesta însă nu putea să stea ast-fel cu mâinile legate printre Poloni; și de aceea fugî adăpostindu-se de astă dată la Ungurii din Ardeal. Ștefan hotărâ să-l urmărească și aci, înfruntând și mânia Craiului unguresc, după cum înfruntase pe a celui leșesc. Și în Iulie 1461 năvăli în Ardeal, în țara Săcuilor, și «după multă pradă ce au făcut, s'au întors cu pace înapoi, fără de nici o sminteală.»

Prin aceasta Ștefan bine înțelegea că și-a ridicat asupra-și pe Unguri, cari vor căută a

se răsbună cu ori ce preț mai curând sau mai târziu; de aceea el, pentru ori ce întâmplare, se apropie mai tare de Poloni reînoid în anul viitor 1462 (Martie) legăturile de pace și pecetluindu-le de astă dată cu jurământul de credință pe care-l făcù în Suceava înaintea trimișilor Craiului Cazimir.

Insă nu de către țara lui Mateiaș Craiul, care erà încurcat în luptele pentru moștenirea coroanei boheme, erà să se ridice acum pri-mejdia și furtuna; nu, ci de către Țara Românească. Domnul de aci, curagiosul și îndrăsnețul până la nesocotință Vlad Țepeș, ridicase asupra-i toată puterea strașnicului cuceritor al Țarigradului, Mohamed al II-lea, prin purtarea sa față de el și prin două năvăliri de jaf și pradă făcute peste Dunăre. Cu înțelepciunea și chibzuința sa Ștefan vedeà bine cum vecinul său aprinsese «jur împrejurul Moldovei flacări zadarnice, în cari nu se puteà făurì nici un viitor.» In aceste fapte nesocotite ale lui Vlad Țepeș ori în împrejurarea că la curtea lui va fi găsit adăpost Petru Aron ori, în sfârșit, că n'a vrut să lase Chilia Moldovei, căreia se cuvenià, — se poate

căută și găsi pricina luptei dintre Domnul Moldovei și cel al Țării-Românești, care începe în Martie 1462, fără însă ca pe urma ei să se cunoască vre-un câștig oare-care. Atunci însă când în dricul verii anului 1462 marea armie turcească a lui Mohamed trecea Dunărea să răpue pe Țepeș, iar flota păgână se iviă sub zidurile Chilie, Ștefan al Moldovei cu oștenii săi se găsiă și el acolo. Cetatea eră așa dar înconjurată și bătută de doi dușmani ai lui Vlad Țepeș, cari luptau într'ace-lași scop, cu gânduri ascunse și protivnice însă: fie-care să cuprindă cetatea pentru sine: Mohamed ca să nu rămână în mâinile creștinilor, Ștefan ca să nu cadă într'ale păgânilor.

Dar nu izbutește nici unul, nici altul. Sfârșitul expediției lui Mohamed fu alungarea lui Țepeș și întronarea lui Radul cel Frumos în Țara-Românească, dar și aproape nimicirea armiei sale. Chilia rămase deocamdată tot a Țării-Românești precum fusese și mai înainte.

În anul următor 1463, Ștefan scoase pe Poloni din Hotin, unde luptele urmașilor lui Alexandru cel Bun le dădură prilej a se încuibă,

întinzându-și ast-fel stăpânire întreagă până la Nistru. Pentru ca însă această stăpânire și pace, ce-o câștigase până acum țării sale cu atât de bună socoteală și chibzuială și cu atât de puțină cheltuială de brațe, să fie pe deplin asigurată, trebuia să câștige cu ori-ce preț Chilia la Dunărea de jos. Și Voevodul pe care «somnul nu-l țineà, odihna nu-l încălzià și sbură ca pasărea» care «viața nu cruță și cu sabia în mâni pe însu-și moartea înfruntà» — nu zăbovi mult. În 1465, în miez de iarnă, Chilia era a Moldovei. Iată cum povestește letopisetul țării, scris pe atunci, acest fapt: «În anul 1465, luna lui Ianuarie 23, Joia pe la miezul nopții, întră Ștefan Voevod în Chilia și impresură cetatea și petrecù acolo în pace Joia, iar Vinerea de dimineață loviră și începură a dărâma cetatea Chiliei, și ast-fel dărâmară toată ziua și se bătură până seara. Sâmbătă se închină cetatea și cu voia lui Dumnezeu întră Ștefan Voevod în cetate și rămase acolo trei zile petrecând și lăudând pe Dumnezeu și îmblânzind pe oamenii cetății; și le puse acolo pârçălabi pe Isaia și pe Buhtea și-i învăță să păzească cetatea de limbile necredin-

cioase. Și ast-fel se întoarse cu toată oștirea sa în scaunul său de la Suceava, și porunci mitropoliților și episcopilor și tuturor preoților să mulțumească lui Dumnezeu pentru darul ce i-a făcut Dumnezeu cel de sus Savaot, cel ce pe heruvimi se odihnește.»

Prin cuprinderea Chilie Ștefan lovise pe Turci, în numele cărora Radul cel Frumos stăpâniă această cetate și se expuse a intra în luptă cu ei înainte de vreme, adecă înainte de a fi pregătit. Însă și de astă-dată înțelepciunea Domnului Moldovean ocoli pri-mejdia; căci el trimise soli la Sultanul să-l încredințeze cum că cetatea n'a cuprins-o nici el decât tot pentru Turci, cărora se va închină în curând cu întreaga-i țară. Ast-fel focul ce putea luă naștere înainte de vreme, fu potolit.

Într'adevăr până aci Ștefan împăcase și așezase țara, o asigurase dinspre partea Polonilor, izbutise a o ține departe de Unguri și își întinsese stăpânire desăvârșită peste întreaga-i moștenire. Pentru încheierea planului ce-și făcuse ca să poată începe în numele Crucii lupta în potriva Necredincioșilor, mai rămânea însă: să-și tragă sub ascultare-i Țara-Româ-

nească și să-și limpezească legăturile cu Matiaș Corvinul. Iar pentru ducerea la îndeplinire a acestora, va trebui să poarte lupte cu Ungurii, cu Românii, și apoi cu Turcii și cu Tătarii,— cari toate împreună alcătuiesc partea de mijloc și cea mai slăvită a istoriei luptelor lui Ștefan-cel-Mare, la care trecem acum.

VI.

Răzvrătirea Ardealului din vara anului 1467 aduse în această țară oastea Craiului Matiaș, în fruntea căreia însuși venise să potolească răscoala. Și-o potoli lesne. Dar Matiaș înțelegând cum că Ștefan al Moldovei nu fusese străin de răscoala ardelenescă, aducându-și aminte cum că va fi venit vremea să răzbune prădarea scaunelor săcuești din 1461 și mai având pe lângă sine pe Petru Aron, care — dacă ar fi putut ajunge iarăși în domnie — prea bucuros ar fi închinat Moldova lui: hotărâ să treacă munții, să cucerească Moldova, nimicindu-o sau cel puțin să aducă pe Voievodul ei sub ascultarea sa, îngenunchiându-l! Căci nu aveà — scrie Urechie — «nici o pri-

cină dreaptă asupra lui Ștefan Vodă; ce numai ca să-l pună să fie sub ascultarea lui, ca să-i fie cuvântul deplin, căci de multe ori se lăudă Matiaș Craiul că câte războaie face Ștefan Vodă toate cu puterea lui le face, și de sub ascultarea lui face izbândă. Și vrând de ce se lăudare ca să arate că-i adevărat, au trimis soli la Ștefan Vodă să i se închine.

«Iar Ștefan Vodă n'au primit; deci văzând Matiaș Craiul că volnicia lui Ștefan Vodă nu o poate supune, au strâns multă oaste și ajutor luând de la alții» ca la 40.000 ostași, înconjurat de curtenii și generalii cei mai aleși și vestiți, trecu munții în Moldova prin pasul Oituzului pe la începutul lui Noemvrie 1467. Ștefan luase măsuri din vreme ca să zădărnicească înaintarea vrăjmașului și să-l slăbească: stăvilind drumurile prin pasuri și strâmtoni, pustind totul în cale și trăgând pe locuitori la adăposturi sigure de munți și păduri.

Pe când Voievodul moldovean își adună oastea prin preajma Sucevii, cu scop de a înfruntă pe dușman la loc și timp potrivit, — mândra armie ungurească înaintă cu greu pe calea pustie ce i-o pregătiseră Moldovenii.

Trecù prin Trotuș, Bacău și Roman, târguri pe cari le arse și nimicì, ca să ajungă în Capitala Țării prin *Baia*. Acì se oprește și primește de la Ștefan, ai cărui ostași și glotași înpănaseră acum prin toate părțile codrii și pădurile vecine, solie de pace; Craiul însă trufaș din fire, sigur de izbândă și nebănuind primejdia ce-l așteptă, n'o primì.

Curând însă, pe când Ungurii petreceau în toată voia și fără griji, încredințați că Ștefan, care le trimisese solie de pace, se ferește de luptă, un om de ai lor venì să le vestească că sunt prinși din toate părțile, că o năvălire strașnică îi va lovì chiar în puterea nopții și că deci să se rânduiască de apărare și bătae precum vor putea. În așteptarea nopții, care trebuia să scoată pe Moldoveni din păduri și codri, Ungurii petrecură grele, lungi și chinuitoare ceasuri: spaima morții cuprinsese inimele tuturor de la mic până la mare. Oștenii de seamă se strânseră spre ocrotirea Craiului; iar grosul oștirii de pedestrii și călări se rânduiesc de bătae care cum pot și pe unde cred mai nimerit. Așa așteptară Ungurii, chinuiți de groaza morții ce le stetea 'n față,

până noaptea târziu (14 spre 15 Decembrie) când — acoperită de para focului ce eșia din sute și mii de făclii, în mijlocul chiotelor și strigătelor spăimântătoare de rășboiu și al sgomotului asurzitor de arme și ropot de cai căzù asupra-le năpraznica oaste moldovenească. Târgul fu înconjurat și aprins din toate părțile. Lupta începù pept la pept pe ulițele Băii. Cu seteà răsbunării celei drepte brațele alor noștri învârtiau săcurile cu turbare și ghioagele lor improșcau năpraznic în capetele sumețe ale dușmanilor toropiți de această bătae a lui Dumnezeu, ce acum venise asupra-le. Văzându-se secerati ca spicele, și zădărniciți la împotrivire, Ungurii «s'au apucat de fugă» întorcând acum calea cea blăstămată. Pe fugarii lor mărunți și iuți ai noștri le ținură însă urma și cu ajutorul săgeților ce sburau din coardele arcelor lor bine încordate și dibaciu îndreptate— îi vânau cu grămada prin zăvoae și munți «unde vre-o 12 mii periți s'au aflat». Printre acești nenorociți fugari și printre Românii răzbunători a vrut Dumnezeu să se poată furișà acea mână de credincioși ai Craiului Matiaș, cari «hălă-

duind prin poteci ascunse» purtau în cea mai mare taină și pază pe stăpânul lor, ce ducea acasă urmele a trei săgeți înfipite în crăescul său trup.

«Așă norocește Dumnezeu—scrie Urechie—pre cei mândri și falnici, pentru ca să arate lucrurile omenești, cât sunt de fragede și neadevărate; că Dumnezeu nu în mulți, ci în puțini arată puterea sa, că nime fără cale războaie să facă, că Dumnezeu celor mândri se pune în potrivă.» Iar noi: așă au știut Românii să plătească în tot-deauna acelor cari s'au ispitit nu numai cu gândul, ci și cu fapta să cerce a supune și cucerì țara lor: și atunci când vestitul Craiu unguresc Carol Robert venise să cucerească Țara Românească a lui Basarab Voevod (1330); și odinioară în pădurea Sepenicului când Polonii veniseră — cum am văzut — să cucerească Moldova fraților Petru și Ștefan Voevozi; și acum, în Baia, când falnicul Matiaș venise să îngenunche pe Ștefan-cel-Mare; și mai încolo, peste 20 ani, în pădurea Cozminului când, cum vom vedeà, trufașul rigă al Polonilor Albert va veni și el să îngenunche pe Bătrâ-

nul Ștefan. Și așa vor păți în veci vecilor toți acei cari și de aci înainte se vor cercă a cuprinde pământ și apă în moșia românească. Căci *sângele apă nu se face și așchia nu sare departe de copaciu!!*

Strălucita izbândă de la Baia dădù lumii măsura puterii lui Ștefan, a căruia vază se rădică an de an în ochii tuturor. Matiaș cu Ungurii săi se întoarseră atât de zdrobiți acasă, unde-i așteptă greutăți de tot soiul, în cât nu mai putea fi vorba de-ocamdată de o nouă expediție a lor în Moldova. Totuși Ștefan, care înțelegea că până la socoteala desăvârșită cu Ungurii și până la limpezirea legăturilor cu ei trebuia să mai urmeze lupte, caută a se asigura din nou și iarăși de cătră Poloni. Drept ce, după ce la începutul anului 1468 vestise Craiului Cazimir izbânda de la Baia, trimitându-i o parte din steagurile dobândite de la Unguri, vara încheie vechia legătură cu Polonia, prin care se prevedeă ajutor și dintr'o parte și dintr'alta la vreme de nevoie și o pecetlură cu jurământul ce-l făcù în Suceava dinaintea solilor poloni. Apoi în

anul următor în fruntea câtor-vă mii de călăreți căzù din nou asupra Săcuilor de la granița de răsărit a Ardealului, în mijlocul cărora petreceà Petru Aron «voind să și răscumpere strâmbătatea ce-i făcuse Ungurii cu Matiaș Craiul», cu care prilej «multă pradă și robie le-au făcut»; iar lui Petru Aron, trăgându-l în cursă și prinzându-l, i-au tăiat capul. Ast-fel acum putù Ștefan să plătească și să răzbune uciderea scumpului său părinte și să curețe Moldova cu totul de acea buruiană «a pricilor rele» cari erau pețitorii domnești, a cărora cel din urmă vlăstar fu acest Petru Aron.

Pentru desăvârșirea planului său, spre a putea începe lupta cu Turcii, mai rămâneà Marelui Domn să-și ducă la îndeplinire cea din urmă parte a acestui plan, adecă să tragă Țara-Românească sub ascultarea sa, ca ast-fel să pună graniță între creștini și păgâni Dunărea, mai lesne de apărat. În Țara-Românească Mohamed așezase (1462) Domn pe Radul cel Frumos, cel mai bun credincios al Turcilor dintre toți Domnii români de până atunci. Trebuià deci înlocuit cu ori-ce preț. Dar a porni lupte împotriva Domnului din

Țara-Românească și mai ales a-l înlocui, însemnă a lovi fățiș pe Turci, și deci a atrage cu câți-vă ani mai înainte urgia turcească asupra Moldovei.

Împrejurările ajutară însă și de astă-dată lui Ștefan: tocmai acum se încurcase împărăția turcească într'un crâncen război peste mare, în Asia, război care amenința pe Turci a-și perde stăpânirea nu numai în Asia, dar chiar și în Europa. Fură siliți dar să-și strângă toate puterile într'acolo și să lase, de-ocamdată, în voia sorții pe credinciosul lor din Țara-Românească. Așa că Ștefan putu câți-vă ani de-a rândul să vadă numai de acest Domn, prin Țara căruia Turcii ar fi putut să-l lovească ori când și fără veste.

Înainte însă de a purcede luptele împotriva lui Radul cel Frumos, Ștefan trebui să înfrunte, să înfrângă și să sdrobească o năvălire tătărească, care trecu Nistrul în vara anului 1469, după ce Voevodul se întorsese din țara Săcuilor «fără nici o sminteală.» Pe dată ce vestea jafului ajunse la Suceava, de aci și din toată țara se pornește oastea care-i oprî, tă-

indu-le calea; îi alungă, fugărindu-i, și-i prinse, sdrobindu-i cu totul în ținutul Sorociei. Mulți, foarte mulți căzură în mâinile Moldovenilor între cari feciorul și fratele Marelui Han Mamac. Și când acesta trimise soli, cari sub grele amenințări, să ceară liberarea prinșilor, Domnul Moldovei porunci de-i aduse pe toți în fața solilor, ca să răspundă barbarelor amenințări: fiul Hanului fu desfăcut în patru bucăți, fratele lui aruncat în temnița Cetății Albe, iar prinșii și cu solii fură trași în țepe. Unul singur fu cruțat, dar numai ca să ducă — cu nasul și urechile ciopârțite — Hanului veste despre cele văzute și auzite.

Acum Ștefan putea să se îndrepteze împotriva lui Radul. La începutul anului 1470, iarna, în fruntea oștii sale, coborâ spre Țara-Românească, a cărei hotare le trecu, ca să ardă Brăila, cetate puternică și bogată. Radul care cunoștea toate mișcările puternicului său vecin, veni cu ai săi la Buzău, fără însă a cuteză, ca tăindu-le calea, să întâmpine oștile lui Ștefan, care se întorceau încărcate de dobandă de la Brăila. Nu, Radul n'a avut nici

odată curagiul să stea de bună-voie și să se măsoare la luptă dreaptă și fățișe cu Domnul Moldovei; ci în tot-deauna a căutat să răspundă la lovirile acestuia prin expediții de jaf și pradă cu ajutorul Turcilor de la Dunăre. Așa, pentru arderea Brăilei răspunse prin o asemenea expediție de jaf în anul următor 1471, prin Fevruarie, înaintând până la Bacău. Ștefan prinzând de veste «ca un leu gata spre vânat, de sânge s'au pornit» în urmă-i și la *Soci* în 7 Martie îl silește să se oprească și să stea la luptă. Sdrobit și fugărit «nu mai puțin de vitejia Moldovenilor cari erau gata, au să moară, au să isbândească, decât de meșteșugul lui Ștefan Vodă», Radul abiă scăpă în Țara-Românească, unde — înțelegând primejdia ce venia dinspre Moldova — apucă a se întări, reînălțând cetăți ca acea a Crăciunei, a Teleajenului și a Dâmboviții lângă București.

Anul 1472 trecu cu pace. Dar «Ștefan Vodă, având inima aprinsă spre lucruri vitejești, îi părea că un an ce n'au avut treabă de războaie, că are multă pagubă, socotind că și inimile voinicilor, în războiu trăind se ascut, și truda și osteneala cu care se deprinsese

oastea, e o a doua vitejie» Deci «strâns-au de isnoavă oaste» și luând cu sine pe Basarab Laiotă, un fecior de Domn din Țara-Românească, care pândia de multă vreme prin Ardeal și acum în Moldova scaunul domnesc din Târgoviște — plecă asupra lui Radul, cu gândul hotărât s'o mântuie de astă dată cu el. In ziua sfinților arhangheli Mihail și Gavril, Ștefan erà la hotar, la Milcov, «unde împărți oștirii sale steagurile». După zece zile protivnicii se ciocnesc la *Cursul Apei*. Lupta ținù trei zile și isbânda fu ca tot-deauna a Moldovenilor. Radu lăsă totul în tabără și fugi în cetatea sa Dâmbovița, iar de acì peste Dunăre la Turci. Ștefan înconjură cetatea, o luă, «intră într'insa și luă pe doamna lui Radul Voevod și pe fica lui (Maria) și toate comorile lui, și toate hainele lui, și toate steagurile lui, ... apoi petrecând trei zile în veselie ... se întoarse în scaunul său din Suceava. Acolo mitropolitul cu tot clerul îi făcură o minunată și prea frumoasă întâmpinare prea mărint pe Dumnezeu pentru toate câte le dăduse robului său Ștefan Voevod.»

Laiotă rămase Domn în Țara-Românească,

Domn făcut de Ștefan ; dar n'avù parte de stăpânire decât o lună de zile. Căci Radu întors cu ajutor de la Turci îl silì să fugă iarăși în Moldova și ținându-se pe urma lui jefui și prădă țara până la Bârlad. Dar aceasta a doua domnie a lui Radul-cel-Frumos fu și ea de scurtă vreme. Căci Laiotă cu ajutor de la Ștefan, intră la începutul anului 1474 în Țara-Românească, bătù și alungă pe protivnicul său, care își găsi în curând moartea. Laiotă se putù acum așezà cu mai multă siguranță în scaunul domnesc din București.

Așà se sfârșiră luptele lui Ștefan cu Radu: din ele eșiră domnia lui Laiotă, dar nici de cum împlinirea planului lui Ștefan: așezarea în Țara-Românească a unui Domn care să-i fie tovarăș bun și credincios la luptele ce va începe cu Turcii! Erà greu să se găsească în acele vremi un atare Domn. Cel puțin Ștefan deși l-a căutat îndestul și a luptat mult ca să-l găsească, nu l-a putut aflà. În toți pe cari i-a susținut s'a înșelat. Intâiu în Laiotă Basarab. Căci acesta îndată ce și-a luat Domnia s'a plecat Turcilor călătorind tocmai în Asia, ca să se închine Sultanului.

Mult se va fi amărât inima lui Ștefan la vestea trădării lui Laiotă, mai ales că tot pe atunci se vestise cum că gândul Turcilor, cari mântuiseră marele războiu din Asia, se va întoarce asupra Moldovei. Și'ntr'adevăr peste puțin timp Ștefan primi de la Mohamed poruncă, să părăsească Chilia și Cetatea Albă și să plătească tribut. Aceasta erà războiul.

Pe când Turcii își întocmiau armata pe care aveau s'o pornească în Moldova, Ștefan mai făcù o încercare de a schimbà lucrurile în Țara-Românească: în toamna anului 1474 porni într'acolo și cuprinse cetatea Teleajenului; dar Laiotă rămase Domn și mai departe. Ștefan nu erà însă bărbatul care să slăbească în curajiu, bărbăție și hotărâre. «Cu picioarele de apururea pe piatra ajutorului de sus» numai, se hotărâ să aștepte și să înfrunte pe Turci.

* * *

«Atuncia — zice cronicarul — când în toată liniștea ne bucuram de milostiva și înțeleapta chivernisire a viteazului nostru Domn, iată

acea groaznică feară, Impărăția Turcească, asupra noastră se năvălește. . . . *Grija erà nu cum să trăim, ci cum să murim.*» Cu adevărat așa trebuie să se fi înfățișat Moldova când potopul de oaste turcească căpătă cătră sfârșitul anului 1474 poruncă să pornească asupra lui Ștefan. Faima vitejiei acestuia trecuse mările și țările, în cât nu numai creștinii din Europa îl știau și-l prețuiau, dar încă și păgânii din Asia s'ar fi bucurat dacă le-ar fi fost prieten și le-ar fi stat într'ajutor. Căci în acest scop trecu prin Moldova în două rânduri solii lui *Uzun Hasan*, acel puternic împărat asiatic care scuturase din temelie și amenințase cu năruirea împărăția turcească și care acum căută să înjghebeze o tovărășie cu Creștinii din Europa, ca alt-fel Turcii să fie loviți din două părți. Dar nu se putu face nimic. Pornirea războinică a creștinilor scăzuse cu totul. Și la vestea — însoțită de cereri de ajutor — pe care Ștefan o trimise Crailor Matiaș și Cazimir, cum că *Soliman Pașa* în fruntea a 120 mii de oameni se apropie de Dunăre, spre a cuceri Moldova — pe al cărei Domn aveà poruncă strașnică să-l ducă mort

sau viu la Țarigrad—aceștia par'că în batjocură, îi trimiseră numai câte-va sute de oameni. Noroc de cele câte-va mii de Săcui, care veniseră de bună voie în oastea lui Ștefan, și mai ales, noroc de țărănimea moldovenească, care cu dragoste și credință în Domnul și Dumnezeuul său se strânse cu grabă—pe dată ce crainicii îi vestiră primejdia—în jurul Voevodului ei, să apere moșia scumpă a țării.

Turcii, cari nu zăboviau, trec Dunărea pe gheață pe la Nicopole în Țara Românească; și de aci, însoțiți de Laiotă Basarab, pătrund în Moldova. Ștefan îi primî ca odinioară pe Unguri la Oituz : arzând, nimicind și pustiind totul în calea dușmanilor. Caii și oamenii, flămânzi și osteniți, fără pic de hrană și loc de odihnă pe vreme de iarnă, putură înaintă numai cu multă greutate pe calea pustiită, ce duceà cătră Vaslui și Iași. Intre aceste două târguri, la localitatea numită *Podul Înalt*, acolo unde Racovățul se varsă în Bârlad—într'un loc mlăștinos și păduros, unde dar mulțimea Turcilor nu se puteà desfășurà cu folos și după voie — așteptă Ștefan cu cei 40 mii

oșteni ai săi pe Soliman Pașa. Acì l'a biruit Ștefan «atât cu vitejia cât și cu meșteșugul. . . . că tocmindu-se voia lui Dumnezeu cu a oamenilor i-au cuprins pe Turci o negură, cât nu se vedeau unul cu altul. Și Ștefan Vodă tocmise puținei oameni despre lunca Bârladului, ca să-i amăgească cu buciume și trâmbițe, dând semn de războiu. Atunci oastea turcească, întorcându-se la glasul buciumelor și împedicându-i și apa și lunca și acoperindu-i și negura tăiau și sfărâmau lunca, să treacă la glasul buciumelor. Iar din dos i-au lovit Ștefan Vodă cu oaste tocmită, în 10 zile a lui Ghenarie». Dar păgânii, desmeticiți, își vin în fire. Se întorc; și atunci începe lupta pe viață și pe moarte: Săcuii văzându-se în ghiarele morții și secerăți de armele turcești o rup de fugă; ai noștri însă în frunte cu Domnul lor luptându-se ca leii, stau față până 'n sfârșit, când bărbăția lor fără pereche în istoria bătăliilor celor mari trage izbânda în partea lor. Cea mai mare parte a armiei păgâne fu trecută prin ascuțișul armelor moldovenești, cei scăpați sunt vânați cu sârguință din urmă de a-i noștri până la Dunăre, pe

care o trec foarte puțini numai, ca să ducă lui Mohamed vestea amară a înfrângerii. Pe cât de cu mare durere fu primită această veste în lumea turcească, care nu apucase o altă asemenea înfrângere de la Creștini, pe atât de cu mare bucurie fu primită ea în lumea creștină, care asemenea nu văzuse încă o altă izbândă de soiul acesta în potrivea păgânilor. Intreaga Polonie, Ungarie și Italie răsună de laudele ce se aduceau Marelui Ștefan. Papa de la Roma îl numi «*Atletul lui Christ*» și îi scriă: «*Biruințele tale înțelepte și viteze au adus atâta mărire numelui tău, în cât toate gurile îl repetă și toate inimile îl slăvesc.*» Iar un mare scriitor leșesc de pe acea vreme în Istoria sa a Poloniei, după ce povestește cu amănuntul lupta de la Podul Înalt, încheie așa: «*O bărbat minunat, cu nimic mai pre jos de cât vitejii cei de demult, de care noi ne minunăm atât de mult! Dânsul este cel dintâi între Principii Lumii, care în timpurile noastre a câștigat o izbândă atât de strălucită asupra Turcilor. După cum judec eu prea vrednic este ca lui să i se încredințeze oblăduirea lumii toate, și mai vârtos povățuirea oștilor crești-*

nești asupra Turcilor lui să i se încredințez de toți creștinii.

Pe când lumea creștină se bucură de această strălucită victorie, Ștefan «oare ce socotiți că au făcut? A urmat acelora care zic: Eu izbândii, cu puterea mea am biruit, sabia mea pe vrăjmași a răsturnat, să strige în bencheturi și să chiuiască? N'a făcut așa Ștefan Voevod; ci îndată aleargă cu mâinile întinse la altarul lui Dumnezeu, îngenunche și zice: Tu ai biruit, Doamne; a ta este izbânda!» Drept ce porunci că BCU Cluj / Central University Library Cluj toată lumea să postească patru zile cu pâne și sare; răsplăti cu ocine pe cei ce luptase vitejește; împărtăși din dobânda luată de la Turci cu steaguri pe Papa de la Roma, pe Craiul Cazimir și pe Matiaș, carele «trăgând la sine toată lauda au scris Papei de la Roma și împăratului și celor-lalți crai și prinți din Europa, cu mare trufă fălindu-se că prin el oamenii săi—al căror povățuitor au fost Ștefan Voevodul Moldovei, mare oaste turcească au șters de pe fața pământului. *Dar aceste* — zice mai departe scriitorul polon pomenit—*numai din răul obiceiului de a*

se făli cu laudele altora le făcè Matiaș Craiul Ungariei.» Ștefan apoi deși știà că nu poate împuținà durerea și împlânzi mânia Sultanului Mohamed trimise și la el soli, care să-i vestească că a nimicit o oaste de tâlhari care venise de sigur, fără știrea Padișahului în Moldova, spre pradă.

Apoi începù cu toată silința pregătirile, spre a se puteà împotrivi Sultanului care hotărâse să vie însuși să supună Moldova. Încheie din nou legăturile de supunere cu Polonii și Ungurii; deși și unii și alții bine știau că Domnul român se pleacă lor numai silit de împrejurări și cu nădejdea în ajutorul lor. Căci — scrie un alt istoric polon — «*acel răsboinic și învingător măreț al mai multor popoare și regi, numai silit de împrejurări își pleacă capul înaintea regelui polon*» iar solii lui Ștefan spuneau la Veneția «*că Ștefan Vodă nu e întru nimic supus regelui Ungariei, ci Domn al țării și poporului său.*» Ștefan mai scrie Papei și Venețienilor ca să-l ajute cu bani. Toți se grăbesc a făgădui, însă nici unul nu se îndură a-i da ceva: nici Ungurii, nici Polonii, nici Papa, nici Venețienii. Cu toate acestea Marele Voevod

nu perdù nădejdea în Dumnezeu și în poporul său moldovenesc: boeri și țărani, cari împreună luptaseră la Baia și Podul Înalt.

Însă pregătirile ce le făcèa Mohamed în vara anului 1475 avură altă îndreptățire: de a cuceri *Caffa* puternica și bogata cetate a Mangopului din Crâm, unde stăpâniau cumnații lui Ștefan, frați Doamnei Maria. *Caffa* căzù, și ajutorul trimis de Ștefan din Moldova se perdù. Acum malul Mării Negre de jur împrejur erà al Turcilor, afară de *Cetatea Albă* și *Chilia*, cetăți despre cari Mohamed tot-deauna spunea: câtă vreme vor fi în mâinile Românilor, Turcii nu vor puteà biruì pe Creștini. Trebuia cucerite cu ori-ce preț dar; însă pentru aceasta trebuia înfrânt mai întâi Voevodul Moldovei. De acì marea expediție din 1476.

În acest scop, pe la sfârșitul lui Mai, sculat-u-s'au puternicul Mohamed, împăratul turcesc cu toate ale sale răsăritene puteri, și străbătând Dobrogea se oprì la Oblucița (Isaccea) să treacă Dunărea «să peardă țara Moldovei.» În aceeași vreme o flotă puternică venià să bată *Chilia* și *Cetatea Albă*; Tătarii Hanului

Meᅅgli-Ghirai să lovească Moldova despre ră-sărit «și ast-fel să caute a dare cale Turcilor»; iar Românii lui Laiotă să se unească cu grosul armiei turcești. În fața acestei groasnice furtuni, Ștefan se arată în toata măreția lui. Numai cu Moldovenii săi, cari erau tot atâția câți fuseseră la Podul Înalt, se coborâ în jos la Dunăre, să zădărnicească trecerea vrășmașului. De odată însă se răspândește în tabăra moldovenească vestea că Tătarii, cari au trecut Nistrul, răspândesc groaza și pustiu în toate părțile țării. Țăranii înspăimântați și îngrijiți de soarta celor rămași la vetrele lor, cu învoirea Domnului — căruia îi dau cuvânt că după două săptămâni vor fi iarăși în jurul lui ori unde s'ar găsi el — sparg tabăra, grăbind pe la casele lor să-și apere avutul agonisit cu trudă și să ocrotească pe cei slabi și bătrâni. Iar Domnul după ce cu ajutorul lui Dumnezeu strivì pe Tătari cu mari perderi și-i nimicì cu totul, cu boerii, curtenii și călării săi se trase spre munte, pregătind lui Mohamed în urmă aceiași cale pustie și blăstămată pe care o pregătise la 1467 lui Matiaș Craiul și cu un an în urmă lui Soliman Pașa.

Pe căldurile mari ale verei năbușitoare armia lui Mohamed și Laiotă se ridică nespuse de greu pe calea pustie, lăsând în urmă mulțime de oșteni căzuți de foame, de osteală, de căldură, de boală și de neîncetata hărțuială a Moldovenilor. Ștefan «își alege loc de războiu la strâmtoare, la *Valea Albă* (jud. Neamțului), . . . și pedestriindu-și oastea ca să nu nădăjduiască la fugă, ci la arme» se întărește acolo de jur împrejur cu ziduri de lemn și pământ, ca într-o cetate. Căutând mereu, Sultanul dă în cele din urmă de cuibul acelor «îndrăciți Moldoveni» — cum le ziceau Turcii. «Și au dat războiu — scrie cu vorbe cumpătate cronicarul Urechie — Luni, Iulie în 26, și multă vreme a trăit războiul neales, de ambe părțile, că Turcii tot adăogau oaste proaspătă, iar Moldovenii nu aveau ajutor nici de o parte.» În sfârșit Moldovenii fură învinși «*dar nu fiește cum, ci până la moarte apărându-se; nice biruiți de arme, ci stropșiți de mulțimea Turcilor.*» Așa se petrecu cea mai crâncenă bătălie pe care au purtat-o vre-o dată strămoșii noștri. «Cu îngăduirea lui Dumnezeu» Ștefan căzu, dar cu

puținii ce mai rămăsese din oastea sa se strecură prin mulțimea Turcilor, pe cărările tainice ale pădurilor, cu deplină nădejde că odată ajuns în mijlocul țăranilor săi va putea să răsbune Moldova. Și așa fu. Pe când Mohamed cercă în zadar să cuprindă cetățile Neamțului, Sucevii și Hotinului, i se aduse vești rău turburătoare: Românii se adună cu grabă în jurul lui Ștefan, corăbiile ce-i aducea merindele, apucate de furtună, s'au înecat în mare, Voevodul Ardealului zorește să-i iasă înainte, tăiându-i calea la Dunăre, și bolile încuibate în oastea sa îi nimicesc voinicii pe capete fără nici o cruțare. Nu rămâne altceva de făcut Puternicului Padișah de cât să iasă cât mai repede din această țară, unde totul i se ridică cu furie împotriva. Și grăbi spre Dunăre. Dar Ștefan îl ajunse din urmă și lovindu-l cu setea răsbunării îi nimici aproape cu totul armia rămasă și ast-fel curăți și răcori Moldova de păgâni.

Iată care fu sfârșitul marei expediții turcești din vara anului 1476. Praf și cenușe s'ar fi ales însă din ea, dacă Ștefan — după ce bă-

tuse pe Radul cel Frumos — ar fi avut norocul să găsească un Domn credincios sieși — iar nu un nelegiuit ca Laiotă ! — pe care să-l pună în tronul Țării Românești și cu care să-și fi putut uni puterile împotriva păgânilor. Trădătorul trebuia să-și ia însă plata și Ștefan să cerce a-și găsi pentru Țara-Românească un Domn ast-fel precum voia și împrejurările cereau; căci cu Turcii, știa bine, că va mai avea de furcă! De aceea cătră sfârșitul toamnei anului 1476 se coboară împreună cu Voevodul Ardealului spre București, alungă pe Laiotă, care fugi la Turci, și pune în locu-i pe Vlad Țepeș. Însă sârmanul Vlad, care stătuse ani lungi și grei închis la Buda, nu se putu bucura mult de această a doua stăpânire, căci Laiot, cu ajutor de la Turci, vine la începutul anului 1477, îl bate, prinde și ucide, iar el își cuprinde din nou scaunul domnesc. Numai cât Ștefan nu era omul care să nu-și ducă până la capăt planul și care să ierte. Drept ce prin Nov. 1477 duce și așează în Țara-Românească în locul lui Laiotă, care fuge de astă dată în Ardeal, un alt Domn: pe *Basarab cel Tânăr* sau *Țepebuș*.

Dar nici acesta nu erà Domnul căutat; căci deși la început i s'a arătat credincios, în 1479 povățuește două expediții turcești în po-triva creștinilor : una în Ardeal, alta în Mol-dova ; ba se duse însuși la Țarigrad să se închine Bătrânului Mohamed. Trebuià deci și el înlocuit, și Ștefan se hotărî să mai cerce odată norocul cu un alt pețitor de tron dom-nesc, ce venise la dânsul : *Vlad Călugărul*, frate vitreg lui Vlad Țepeș. Deci în August 1481 sfărâmă într'o bătae mare, la Râmnicul Sărat, oastea lui Țepeluș, care abià scăpă cu fuga împreună cu câți-va credincioși ai săi. Ast-fel Vlad Călugărul ajunge Domn Țării-Românești, când, după puțină vreme Țepeluș fu ucis. Călugărul erà al patrulea Domn pe care Ștefan îl făceà în țara vecină; însă pre-cum de cei trei dinainte nu avusese parte, așa nici de acesta, căci nevoiașul se plecă și el spre Turci, mai iute de cât cei-lalți chiar. Hotarât, marele Domn n'a avut noroc în Țara-Românească.

Deocamdată însă liniștea, de care Domnul Moldovei mai mult de cât toți aveà nevoie,

părea că se arată din toate părțile. Și nici el nu crezù cu cale s'o turbure, amestecându-se iarăși în trebile Țării-Românești. Căci chiar dacă Turcii se vor rădicà din nou împotriva-i, ca și în trecut le va ține piept singur, își gândia, de sigur, gloriosul Domn. Inșă tocmai din partea acestora se părea că nu e deocamdată nici o primejdie pentru Creștini în deobște, pentru Moldoveni în deosebi: luptele dintre frații Baiazid și Djem, pentru moștenirea tronului lui Mohamed îi ținea în loc. Iar după ce luptele aceste se sfârși, Baiazid încheie cu Matiaș Craiul un armistițiu (încetare de arme) pe cinci ani, față de care creștinii erau încredințați că vor fi scutiți în acest timp de ori-ce lupte cu păgânii în părțile dunărene. Intre aceștin erà și Ștefan.

De odată însă, în Iulie 1484, peste toate așteptările, Domnul Moldovei primì veste la Suceava că o flotă puternică sub povața însuși a Sultanului Baiazid, — ajutată pe uscat de Tătarii lui Mengli-Ghirai și de Românii lui Vlad Călugărul — e aproape sub zidurile Chilieii. Vreme de a pregăti oaste de împotrivire după cuviință și trebuință nu mai erà:

zidurile Chilieii nu putură țineà aprigei bătăi a tunurilor turcești și după opt zile de împotrivire cetatea căzù, — la 14 Iulie; asemenea căzù cetatea Albă, după zece zile de împotrivire, — la 20 Iulie.

Ast-fel ajunseră în mânilor păgânilor aceste două cetăți însemnate și bogate prin negoțul lor și puternice prin așezarea lor, despre cari Mohamed ziceà: câtă vreme vor fi în mânilor Moldovenilor, Turcii nu vor biruì pe Creștini. Și într'adevăr cuvântul s'a împlinit; căci peste puțin Moldova li se va închinà, iar Ungaria va cădeà zdrobită cu totul de iataganul turcesc. Lucrul se petrecù așa fără de veste și așa de iute, în cât Ștefan «fu învins fără să se fi luptat» și nu putù avea «nici măcar mângăerea de a ști că s'a împotrivit.»

Înțelegând mai bine de cât ori și cine cât de mult se coborâse puterea Moldovei odată cu perderea cetăților sale, Ștefan nu le puteà lăsa în mânilor păgânilor fără de a cercà măcar o recucerire a lor, chiar dacă s'ar fi încurcat pentru aceasta într'un războiu crâncen cu Turcii. Li trebuia însă ajutor, pe care între împrejurările de atunci numai de la Po-

loni l'ar fi putut căpătà, de oare-ce aceștia fură loviți greu în daraverile lor negustorești prin căderea Chilieii și Cetății Albe. Inșă acești îngâmfați vecini cerură mult amărătului Domn, ca'n schimbul ajutorului ce-i vor da, însuși să facă în fața Craiului lor jurământ de închinare. Și așa Marele Domn, Mântuitorul lumii creștine, făcù și acest drum al Calvarului și la 16 Sept. 1485, cu mult alaiu și podoabă, «Ștefan pleacă fruntea lui de om mare înaintea nimicniciei trufașe a lui Cazimir și îndoii piciorul său rănit în cortul de deșertăciune de la Colomea» de și Craiul polon și toată lumea știà — scrie cronicarul polon — «că acest învingător al mai multor popoare și regi, numai silit de împrejurări își pleacă capul înaintea lui Cazimir.»

Pe când aceste se petreceau la Colomea o armie turcească sub povața lui Ali-Hadâm pătrunse în Moldova, arzând și pustiind totul în cale-i, până la Suceava, unde voià să așeze Domn pe Hromot. Pe dată Ștefan se repezi cu o mică oștire de călăreți poloni să-și mântue țara. Dar până ce ajunse la Suceava arsă și pustiită, dușmanul avusese vreme să iasă

din țară cu grabă și frică. Toamna, în același an, Ștefan sfărâmă la *Cătlăbuga* oastea lui Schenderbeg și Balibeg; iar în primăvara anului următor o alta la *Scheia*, tot turcească, ce aducea iarăși pe Hromot să-l facă Domn.

Cu isbânda de la *Scheia*, Marele Ștefan încheie șirul glorioaselor lui lupte cu Turcii. Părăsit de toți: de Unguri, cari făcuseră pace cu păgânii; de Poloni, cari asemeni le căutau pacea și prietenia; de Români vecini, cari nici odată însă nu i-au fost de ajutor; fără nădejde deci de a-și mai recucerii Chilia și Cetatea Albă,—Ștefan văzù că n'are alt-cevâ de făcut decât să se supue soartei, pe care—deși crezuse c'o va putea învinge — nu isbutise decât s'o amâne. Trimise deci Sultanului Baiazid birul dat de Petru Aron și pe fiul său, Alexandru, ostatic.

Conținerea luptelor cu Turcii nu însemnâ însă căderea armelor moldovenești; căci puterea și gloria lor se menținù, până la moartea lui Ștefan, la aceeași înălțime ca și mai înainte. Deosebirea fu însă că de astă-datâ ele își întoarseră fața de la păgânii Turci spre creștinii Poloni. Și luptele purtate cu acești ne-

credincioși și plini de deșertăciune vecini alcătuesc cea de a treia și tot odată cea din urmă parte a istoriei bătăliilor lui Ștefan cel Mare, la care acum trecem.

VII.

Polonii înșelaseră nădejdea lui Ștefan și după jurământul de la Colomea, din toamna anului 1845, Turcii se întăreau zi de zi în Chilia și Cetatea Albă, fără ca Creștinii, cari se dedeau de stăpâni ai lui Ștefan, să se gândească măcar a pregăti Domnului Moldovean ajutorul făgăduit atât de sărbătorește. Căci el le fusese bun atâta vreme cât putuse ține pe Turci departe de hotarele Poloniei; după ce însă aceștia l-au răzbit și pe dânsul — încuibându-se la Dunăre — nu le mai putea fi de folos. Vorbele de nimic cu care Polonii purtaseră pe Voevodul român până aci, îngrijindu-se astfel să nu-i peardă prietenia, — acum nu mai prindeau.

În mintea lui Ștefan deci, care vedeà cât de amar fusese înșelate nădejtile sale de Poloni, care înțelegeà că plecarea și închinarea

Moldovei cătră Turci s'a întâmplat mai ales din pricina lor și care aveà acum mână mai slobodă, — se formă planul a întoarce armele moldovenesti în potriva Leșilor, căroră trebuia să le plătească pentru toate, așa cum numai el știa. Dar nu numai gândul răzbunării legiuite îl îndreptă în potriva Polonilor, ci și o cerere dreaptă ce aveà de făcut acestora: alipirea Pocuției la Moldova, căreia se convenia, de oare-ce Leșii zălogiseră această țară lui Alexandru-cel-Bun pentru niște bani luați cu împrumut de la el, bani pe care însă nu s'a mai gândit a-i înapoiă. Zălogul eră perdut și deci Pocuția se convenia cu sfântă dreptate lui Ștefan-cel-Mare, care voia să-și așeze acolo slujitori de-ai săi și să lase urmașilor țara întregă ast-fel precum fusese pe vremea Bunului și Înțeleptului Alexandru.

Drept ce, în vara anului 1490 pătrunse cu oastea sa în Pocuția, și cuceri pe rând Colomea, Haliciul și Sniatinul, așezând pretutindenea căpitani și ostași de a-i săi ; apoi se întoarse la Suceava ca stăpânitor al Pocuției, pe care o ținù, apărând-o, până la petrecania sa din ceastă lume.

Bătrânul Cazimir murì la 1492 și coroana polonă trecù asupra celui mai îndrăzneț și mai măreț dintre fii săi : *Ioan Albert*, care curând după aceea legă pace cu Turcii. Aceasta cu gândul ascuns, se pare, de a fi mai slobod în lovirea ce-o pregătià în taină în potrivea Domnului Moldovean ca să-i ia Po-puția, ba chiar să-i cucerească țara întregă pe care s'o dee apoi frățini-său *Sigismund*. Căci în deșertăciunea și îngâmfarea lor acești frați îndrăzniră să creadă cum că Hristos Dum-nezeu — pentru biruința Crucii căruia Ștefan luptase mai mult de cât toți creștinii vremii lui — le va putea îngădui îndeplinirea unui ast-fel de plan nelegiuit.

Lui Albert Craiul de sigur i se va fi po-vestit soarta nefericită a Polonilor în codrul Sepenicului din Moldova, când de asemenea veniseră să cucerească țara. De aceia face pre-gătiri întinse, adunând sub steagurile sale o mare armie, cu care ar fi vrut să prindă pe Ștefan nepregătit, pentru care lucru «au scos cuvânt că va să meargă la Turci să ia și să desbată Cetatea Albă și Chilia..... și au tri-mis soli la Ștefan Vodă de i-au dat știre să

se găteze să meargă cu dânsul să bată cetățile; de care lucru au părut bine lui Ștefan Vodă și cu bucurie mare au primit pre soli.» Agerul Domn moldovean pricepând însă viclenia Leahului «au zis că va veni acolo la loc, cu oastea sa, sub Chilie» și-i arată și drumul pe unde ar fi bine atât pentru Lesi cât și pentru Moldoveni ca oastea mântuitoare a Craiului Albert să se îndrepteze spre Chilia : pe Nistru în jos.

În a doua jumătate a lunii Iunie 1497 Albert înconjurat de mulțimea nobililor și sumedenia oștilor sale luă calea spre Nistru. «Cum își umblă cu înșelăciune, ascunzând cuvântul.... aci și-au descoperit toată viclenia», căci în loc de a apuca calea arătată de Ștefan, se îndreptă prin Pocuția spre Suceava. Bănuiala Voevodului Moldovean se împlini.

Deci în grabă trimite crainici în toate părțile să iasă norodul la oaste, căci au intrat dușmanii în țară; iar el se coborâ la Roman. Aci se strânse în jurul bătrânului și nebiruitului lor Domn vitejii încercați de la Baia și Lipia, de la Cursul Apei și Podul Înalt, de la Valea-Albă și Râmnicul-Sărat, de la Catlă-

buga și Scheia; acì primì ajutorul trimes de Radul Vv. Țării-Românești; și tot acì sosi cu cele câte-va mii de ostași Birtoc, Voevodul Ardealului și rudă a lui Ștefan, pe care îl trimise stăpânul său Vladislav, Craiul Ungariei și fratele lui Ioan Albert, nu atât spre a ajuta lui Ștefan, cât ca să mântue oastea frățini-său de o peire sigură, pe care o presimțea, stăruind să împace pe Ștefan cel Mare cu Craiul Poloniei.

Pe când Ștefan făcea tabără la Roman, Leșii ajunseră înaintea Sucevii și începură a bate ceratea. «Și așa au bătut-o trei săptămâni, și ziua și noaptea, și nimică n'au folosit, nădăjduind că i se va închină țara, pentru că li se supăraseră cu Ștefan Vodă întru atâtea războaie fără odihnă și fără măsură ce făcea, de cu toți se bătea. *Iar țara socotea că de nu li-i îndemână cu al său, dar cu streinul mai multă neîngăduință le va fi!*» În această vreme Moldovenii «siliau toți de se strângeau la Roman, unde le era vileagul» și de unde cetece se repeziau în toate părțile să împedecă pe Leși ași strânge hrană, ca alt fel «lipsa și flămânjunea să se adaoge în toate zilele» în

tabăra lor. Ploile și vânturile reci de toamnă prevesteau sosirea grabnică a iernei și cu ea împlinirea «semnelor rele» ce se arătaseră la tot pasul în calea mândrei armii polone. «Deci fiind Leșii cuprinși de atâtea nevoi, prinseră a grăire rău de Craiul lor, întâi cu taină, iar apoi în gura mare îl vinuiau că au venit fără cale, de i-au adus să-i peardă pe toți și socotind din toate semnele rele pro-rociau toți că va fi sfârșitul lor cu rău și cu amar, cum s'au și tâmplat.»

Strămătorat ast-fel și amerințat a fi părăsit de oaste în această țară atât de vrăjmașe și răsbunătoare, trufașul Craiu trebuì să se plece și umilească, pentru care de multă scârbă și mâhnire se și bolnăvi. Și «s'au ajuns (înțeleș), cu solii frățini-său lui Vladislav Craiul Unguresc . . . și cu multe cuvinte l-au rugat pe Ștefan Vodă să facă pace.» Marele Domn mulțumit cu umilința la care adusesese pe mărețul Craiu s'au «împăcat într'aceș chip, *ca să se întoarcă pre urma pe unde au venit, să nu mai strice țara pre alt loc . . .*

«Atunci Craiul Leșesc au dat semn de întors înapoi, de care semn toți erau bucuroși . . .

dar n'au mers pe calea ce venise, ci pe altă cale, pe unde eră țara întreagă, spre Codrul Cozminului... Văzând Ștefan Vodă că paguba ce se va face de oastea leșească, țara nu o va putea răbdă... și fiind înherbântat de rășboi, socotind că are vreme de a-și răscumpără strâmbătatea de pre cela ce n'au călcat numai pacea cea veche... ci și jurământul și pacea ce legase atunci de curând; — trimise înainte ca să apuce calea la codrul Cosminului, să taie pădurea, să o înțineze, ca să o poată porni să cază asupra oștii, dacă vor intră Leșii în pădure.»

Iar Ștefan cu boerii, curtenii și țărani săi se luă de sârg pe urma Leșilor, și-i ajunse tocmai când cu toții pătrunseră în lăuntru codrului, în care Moldovenii le pregătise mormântul. Eră în ziua sfântului, marelui mucenic Dimitrie. După ce «năruiră copacii cei înținați și le cuprinse calea ca cu o mreaje», Moldovenii se aruncară din toate părțile în lăuntru codrului și măcelul începe pe toată linia. Și precum odinioară Ungurii la Baia crezuseră că mânia lui Dumnezeu venise asupra-le, așa și acum Polonii, căci «perzând puștile

și lăsând steagurile — pe care toate le-au adunat Ștefan Vodă — cine în cotro au putut, așa s'au risipit prin pădure» ca să scape de răsbunarea ostașilor lui Ștefan. Dar moartea le eșiă în față în tot locul, căci ai noștri erau pretutindene. Și așa perî mai toată armia Craiului Albert. Acesta cu călăreții săi vru Dumnezeu să apuce a eși din pădure, când i-au ajuns Moldovenii și ast-fel să poată scăpă de la o peire sigură. Vestea acestei nemai pomenite înfrângeri străbătù ca fulgerul în Polonia, de unde grija de a-și mântuî măcar Craiul, făcù să se trimeată grabnic în ajutor o oaste de călăreți din Mazovia. Ștefan trimise spre întâmpinarea lor pe Vornicul Boldur, care-i risipì la 29 Octomvrie într'o Duminecă la Leuțești, lângă Cernăuți. Craiul «cu multă nevoie strecurându-se au ajuns» la Nistru pe care îl treceà acum îndărăt numai cu o mână de ostași, singura ce-i mai rămăsese din acea mare și frumoasă armie cu care venise să cucerească Moldova.

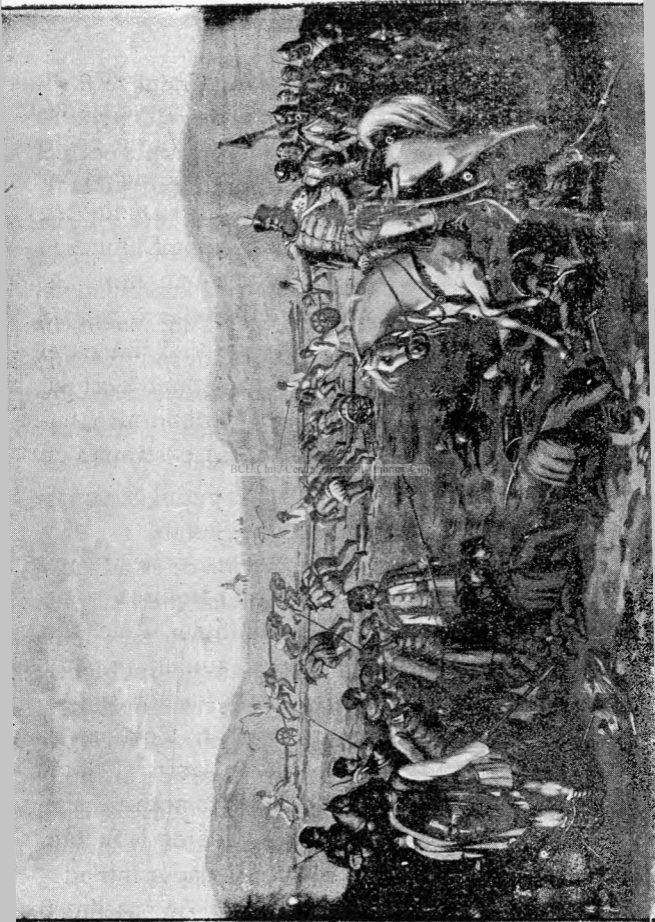
«După aceea — scrie Ureche — dat-au Ștefan Vodă cuvânt la toată țara, oștenii să se strângă la Hârlău, la ziua sfântului Nicolai. Și

strângându-se în acea zi cu toți . . . făcut-au ospăț tutulor boerilor și vitejilor săi și cu daruri scumpe i-au dăruit pre dânșii. Și de acolo i-au slobozit de au mers cineș pe acasă învățându-i pre toți să dea laudă lui Dumnezeu pentru că toate puterile sunt de la Dumnezeu de sus.» Iar tradiția ne spune că în urma bătăliei din codrul Cozminului, Ștefan înjugă la pluguri pe toți Leșii căzuți prinși și ară cu ei o mare câmpie unde, sămănând ghindă, crescù apoi o pădure mare pe care poporul a numit-o *Dumbrava roșie*, căci fusese stropită cu sânge leșesc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Voevodul Moldovean nu-și încheiase cu totul socoteala cu Leșii prin zdrobirea și nimicirea lor în Codrul Cozminului. Căci nu așteptă decât sosirea verii anului următor (1498) pentru ca în fruntea ostașilor și glostașilor săi să intre din nou în Pocuția, și ast-fel prin foc și sabie să înoiască și întărească stăpânirea Moldovei peste această țară.

Acum Albert Craiul cerù pace de la Ștefan, care se lasă înduplecat și i-o dădù. Intr'adevăr în 1499 se încheie legătură de pace între

Moldova și Polonia prin care Craiul se făgăduia: să uite toate amărăciunile și pagubele suferite de la Ștefan; să nu îngăduie pe nici un dușman al Domnului moldovean în crăia sa; amândouă țările să se apere una pe alta la vreme de nevoie; să ajute pe Ștefan când Turcii se vor ridica în potrivă-i, precum și Ștefan va ajuta creștinilor când aceștia se vor ridica împotriva Turcului. Cât despre vechile cereri de jurăminte și supunere pe cari Polonia le făceau mereu în vremea lui Cazimir lui Ștefan, de astă dată cu nici un cuvânt nu se mai pomenește. Peste puțin legară și Ungurii o asemenea pace cu Ștefan.

Impovărat de mulțimea anilor ce se adunase asupra-i și de osteneala luptelor mari și grele pe cari le purtase, Marele Voevod putea gusta acum în toată tihna întreaga mulțumire a păcii rodnice pe care Dumnezeu și silințele lui o coborâse asupra țării; iar neamurile de țărani și răzeși, cari i dădură an de an miile și sutele de voinici cu care câștigase cele 30 și mai bine de bătălii, puteau și ei acum în sfârșit să-și lucreze în toată voia și cu toată siguranța sumedeniile de ocini cu cari bunul

lor Domn răsplătise în toate părțile țării vitejia și credința lor.

Erà atâta pace, atâta bine, atâta mulțumire și atâta fericire în țara Moldovei, cât cronicarul zice: «*veacul cel de aur se înoiește; plânsul și lacrămile erau numai pentru vrăjmași, căci în zilele lui strâmbătatea era înădușită, și legată, dreptatea săracului cel bogat nu o putea înnece, cel puternic nu o putea călca, cel de neam nu o putea ponegri.....*; de parte de curtea lui toată minciuna era, pisma ferecată, înșelăciunea izgonită, strâmbătatea de istov împilată, dreptatea pe scaun împărăția, și nu ea lui, ci el ei supus și slujitor era.....» și-apoi încheie: «o vreme fericită! o stăpânire luminată! o țară, norocită!»

«Și pentru toate și peste toate aceste din cele patru-zeci de lăcașuri sfinte — pe care Ștefan le-a zidit mulțumită lui Dumnezeu, de câte ori pe vrăjmași a împilat — neîncetat și în toate zilele mireasma rugilor ferbinți cătră Dumnezeu pentru pământul țării Moldovii se ridică. *Cât nu numai de izbânzile lui pământul Moldovei sună, ci și de slujbele ce se făcea în bisericile sale răsună.*»

Numai cât «lui Ștefan Vodă, căruia și odihna altuia îi părea cu pagubă» necum a lui, simțindu-și sfârșitul aproape și voind să lase urmașului său Moldova întreagă din munți până la Nistru, de la izvoarele acestuia până la Dunăre și Mare cu Pocuția, cu Cetatea de Balta și Ciceul din Ardeal,—în toamna anului 1503 pătrunde cu oastea sa pentru cea din urmă oară în Pocuția, asigurându-și ast-fel stăpânirea deplină în această țară.

Eră cea din urmă întreprindere războinică a lui Ștefan-cel-Mare...

BCU Cluj / Central University Library Cluj

VIII.

Acî se închee istoria luptelor lui Ștefan-cel-Mare și cu ea însăși istoria Moldovei aceluia timp. Căci pe atunci vieța se putea trăi numai cu arma 'n mâni, și cele trei-zeci-și-șase de lupte crâncene ce mărturisîă Marele Domn, la sfârșitul vieții sale că le-a purtat, an de an, cu vecini și vrăjmași de tot neamul, au putut numai asigura Moldovei domnia fericită și îndelungată — de patru-zeci-și-șapte de ani, două luni și trei săptămâni — a lui Ștefan-

cel-Mare, în care satele și orașele sporiră, ogoarele rodiră și turmele crescură spre folosul și mulțumirea neamului, al căruia întreg rost de viață era legat numai și numai de pământul țării, — *de moșie*. De aceea când aceasta era călcată de vrăjmași haini și lacomi, — întreaga țară era lângă Domnul ei: *boerii* și *curtenii* să-și apere moșiile, *răzeșii* răzeșiile; iar *țărani* petecele de pământ ce le aveau și ei. Ast-fel se alcătuiă oastea lui Ștefan.

Boerii alcătuiău oastea cea mai aleasă și mai bine întrarmată; iar curtenii singura oaste statornică care era veșnic și în tot locul în preajma Domnului, așa că acesta era pregătit a înfruntă, la nevoie, cu ea, chiar și cea mai neașteptată primejdie. Mai tot-deauna însă apropierea dușmanului de hotare ori intrarea lui în țară era vestită cu grabă fie la *Suceava*, fie la *Hârlău*, fie la *Vaslui*, fie la *Huși*, unde se știa că e Domnul, care-și avea curți domnești prin fiește-care din aceste târguri. Atunci porneau de sârg în toate părțile țării crainici domnești cari să vestească norodului intrarea dușmanului în țară. Și aceasta era în

picioare, căci se ridică puterea oastei lui Ștefan : răzeșii călări și gloatele de țărani pedestri, pornindu-se cu toții spre locul hotărât a se face tabăra, armați cu arcuri, săgeți, ghioage, coase, topoare și mai puțini cu sinețe ; iar boerii și curtenii cu săbii, sulii și paveze. Luându-și merinde în traiste pentru vreme mai îndelungată, oștenii plecau din toate părțile țării silind cu zor spre locul taberii, de care cu cât se apropiă cu atât numărul lor creștea și rândurile se îngroșiau, ast-fel că în vremurile primejdiilor celor mari numărul lor se urcă la 30—40 de mii. Și pe vremea aceea, când țara nu eră așa de împoporată, când la răsboiu mergea numai cine vrea și pe cheltueala sa, eră destul de însemnat numărul acesta de ostași, pe cari numai dragostea de Domnul lor, credința în legea lor și grija de a-și apăra *moșia* — adică ogoarele lucrate cu trudă și turmele crescute cu greutate — îi făcea să se strângă în jurul Domnului lor, hotărâți au de-a muri, au de-a izbândi. În fruntea oștirii stătea *Domnul* și *Marele Hatman* ; iar în fruntea cetelor de câte o sută

și o mie de ostași, în care erà împărțită întreaga oștire, stăteau *Căpitani* și *Hotnogii*.

Ast-fel erà alcătuită oștirea pe vremea Marelui Ștefan. Ea împovără prea puțin sau mai de fel visteria țării, căci — cum am văzut — cu toții: boerii, curtenii, răzeșii călări și țăraniii pedestri se înarmau pe socoteala lor și trăiau din hrana luată de-acasă ori dobândită în luptă.

Domnul erà stăpân desăvârșit al țării: atât al pământului cât și al locuitorilor. El răsplătiă pe cei ce-l slujiau cu credință în vreme de pace și pe cei ce se luptau vitejește în vreme de războiu, dându-le moșii și ocini prin toate părțile țării și ridicând ast-fel pe țărani la starea de răzeși, și pe aceștia la acea de boeri. Și fiind-că domnia lui Ștefan-cel-Mare a fost cea mai îndelungată și cea mai bogată în isprăvi vitejești, urmează că el a trebuit să răsplătească mai mult de cât oricare alt Voevod pe credincioșii și vitejii săi cu ocine și moșii. De aceea aproape întreagă boerimea și răzeșimea moldovenească de odinioară își trăgeà începutul din vremea Marelui Domn, care numai pentru atât și ar fi

fost deajuns să rămâe pentru toate timpurile în amintirea vie a poporului său. Domnul mai erà stăpân desăvârșit al supușilor săi, cărora le hotărà birurile și le judecà pricinile. Aceste se arătau înaintea unui sfat alcătuit din cei mai de frunte și mai înțelepți boeri, care mai apoi s'a chemat *Divanul Domnesc*. În acest sfat al Domnului intrau: marele *Logofăt*, cel mai însemnat sfetnic al țării, marii *Vornici*, cari judecau și ocârmuiau anumite părți din țară; marele *Hatman*, capul oștirii; marele *Vistier*, care strângeà veniturile țării, marele *Postelnic*, care era sfetnic și tălmăciu Domnului în pricinile cu vecinii; apoi *Spătarul*, *Stolnicul*, *Paharnicul*, *Comisul*, etc. cari purtau deregătorii mai mici. Cu ei Domnul judecà pricinile supușilor, hotărà vinile și dădea pedepsele; nu însă după vre-o carte de legi scrisă, de care încă nu erà, ci după obiceiul pământului, adecă după cum apucaseră din părinți, moși și strămoși, și după cum îi duceà mintea lor înțeleaptă și străină de gânduri rele și ascunse. Tot cu ei întăria cumpărăturile și daniile de pământ făcute de Domn credincioșilor săi, mănăstirilor și bise-

ricilor. De alt-fel cele mai multe pricini, ce se înfățișiau divanului domnesc spre judecată erau născute din neînțelegeri de stăpânire a moșiilor. Căci pe atunci nu avea fie-care sătean partea sa de pământ hotărîtă la anume loc; ci întreg satul stăpânea hotarul deavalma; fie-care sătean avându-și partea sa de stăpânire, care la întâmplare de înstrăinare prin vânzare *i se alegea* de oameni pricepuți hotarnici.

Cu toate acestea pricinile se așezau cu dreptate și blândețe, și pământenii rămâneau stăpâni statornici din tată în fiu peste ocinile și moșiile lor, pe cari le arau și semănau atât cât le trebuia pentru hrana lor, căci negoț de bucate nu se prea făcea; în schimb însă creșteau cirezi de vite multe, bune și frumoase, cu cari neguțătoriau cu vecinii. Din câștigul acestui negoț locuitorii își mulțumiau trebuințele — pe cari le cerea traiul lor simplu — și țara își îndeștula cheltuețele sale din birul și dările pe cari le strâng slujbașii domnești de prin ținuturi. În fruntea acestora steteau ocârmuitori aleși dintre boeri, cari se che-
mau Staroști, iar prin ținuturile în cari erau

cetăți întărite *Fârcălabi*. Ei erau mijlocitori între Domnie și supușii aceștia, judecau pricinile mai mici și țineau sub povață pe slujbașii mai mici domnești.

Ast-fel, în scurt, eră întocmită ocârmuirea Moldovei. Dar nu numai spre cele lumești gândul lui Ștefan eră îndreptat, ci mai vârtos spre cele sufletești și duhovnicești. Țara eră plină de locașuri sfinte pentru închinare și păzirea legii lui Christos. Și pe lângă mănăstirile mai vechi ale țării, — ca Rădăuții, Neamțul, Moldavița, Bistrița și Pobrata — Ștefan mai înălță, închinând întru lauda Domnului cu ajutorul căruia isbândiă biruințele sale, peste 40 de lăcașuri dumnezești. Iată-le mai pe toate.

Biserici: în Râmnicul-Sărat, Baia, Măscătești (Neamț), Grumăzești (Neamț), Dorohoiu, Botoșani, Pângărați, Pobrata, Stroești (Suceava), Scânteia (Vaslui), Iași, Olovăț (Bucovina), Huși. Chilia, Cetatea-Albă, Milesăuți (Bucovina), Pătrăuți (Bucovina), Sf.-Ilie (Bucovina), Răuseni, Borzești (Bacău), Suceava, Hârlău, Vaslui, biserica din Mănăstirea Neamțului, paraclisul din Mănăstirea Bistriții, Peatra, Ștefănești (Botoșani), și Blăgești (Suceava). Mănăstiri: Putna,

Bisericiani, Volovăț (Bucovina), Voroneț (Bucovina), Precista (Bacău), schitul Războeni, Dobrovăț (Vaslui), Zografos (Sf. Munte), Tăz-lău și Capriani (Basarabia). Cunoscând această mulțime de mănăstiri și biserici înălțate de Ștefan, cu drept cuvânt se întrebă în a 2-a jumătate a veacului al XVIII-lea în minunatul său *Cuvânt de îngropare*, din care adesea am citat până aci, egumenul Mănăstirii Putna, Archimandritul Vartolomei Măzăreanu, făcând lauda Marelui Ștefan: «Ce loc a lăsat în pământul acesta, unde să nu fi rădicat altare lui Dumnezeu?» Și-apoi răspunde: «Pe cât de izbânzile lui pământul acesta sună, pe atât de slujbele ce se cântă în bisericile ce a zidit, răsună!»

Peste întreaga țară stăpâneà bisericește Mitropolitul din Suceva, care aveà sub sine Episcopia Romanului, întemeiată de Alexandru-cel-Bun, și Episcopia Rădăuților întemeiată de Ștefan-cel-Mare. În biserici se slujia însă în limba slovenească, căci pe acea vreme să credea cum că rugăciunile numai când erau spuse în slavonește, grecește, latinește și evreește — cari se ziceau limbi sfinte — erau

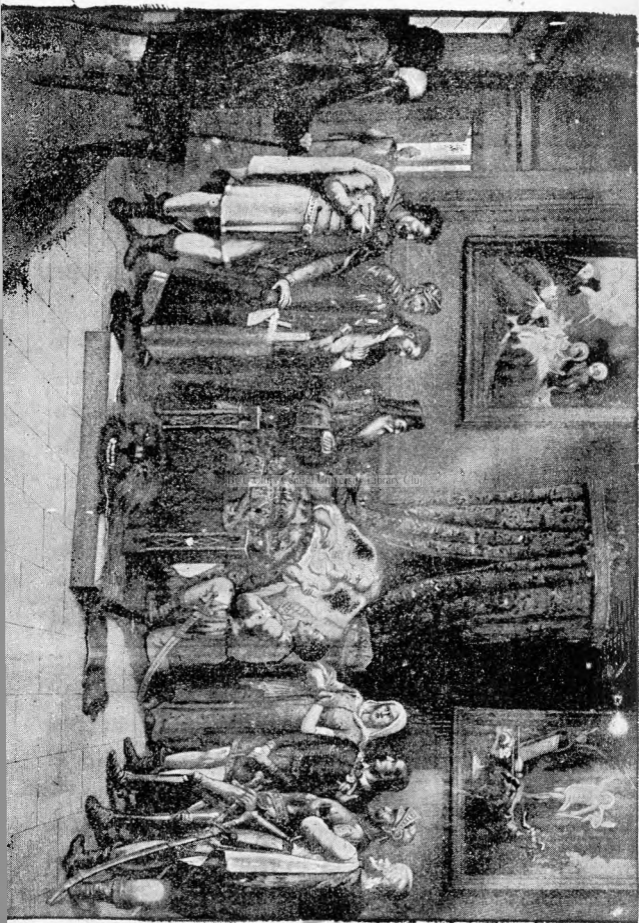
primite de Dumnezeu și de aceia, precum mai în tot răsăritul creștin, așa și la noi se făceau slujbile bisericesti în slavonește. Dar nu numai în biserică se întrebuițã limba slavonească, ci și în afacerile statului: acì toate actele lăuntrice se scriau în slavonește, iar scrisorile ce se purtau cu Ungurii și Polonii mai mult latinește. De acì nu urmează însă că boerii, bună cară, în Divan vorbeau slavonește. Nu, ei de sigur știau slavonește, să cetească cărți și urice (hrisoave) — dar vorba de toate zilele le erau tot cea românească. — Atât Domnul în cancelaria sa, cât și boerii și mănăstirile își aveau pisari (scriitori) de slavonește, cari scriau actele și cărțile bisericesti de slujbă.

Prin mănăstirile și bisericile de frunte erau școli în care învățau carte cei ce voiau să se facă preoți, și unde se scriau și copiau cărți bisericesti de slujbă foarte frumos lucrate și împodobite, și unde călugării făceau an de an însemnări despre întâmplările de seamă ale țării, — și astfel alcătuiau pentru urmași și noi cei de astăzi acele prețioase letopisețe și cronici, cari sunt mărturii ale vremurilor bătrâne pline de credință multă și de isprăvi vitejești.

IX.

Bolnav de podagră și slăbit de ani, gloriosul stăpânitor din Suceava își petrecu cele din urmă luni ale vieții sale în mijlocul păcii desăvârșite, pe care armele sale o adusesese Moldovei și a cinstei deosebite, pe care faptele sale i-o câștigase la neamurile vecine și creștine. Medici vestiți, chemați și trimiși din cetăți și țări depărtate nu putură însă întârziă apropierea grabnică a sfârșitului, pe care toți îl prevedeau: Marele Domn însuși, a căruia 'naltă minte — rămasă întreagă până în ceasul din urmă — nu încetă o clipă a se gândi la binele și fericirea țării și norodului său; țara, care — îngrijorată de soarta-i viitoare — începuse pregătirile alegerii noului Voevod și creștinătatea întreagă, care — în știința apropiatei petrecanii din ceastă lume a «Moldoveanului» — priviă cu luare aminte apusul acestui al doilea luceafăr apărător al legii lui Christ, din suta a XV-a.

Ast-fel într'o zi de Marți, 2 Iulie 1504, adormi în Domnul în curțile sale domnești din Suceava cel mai mare Voevod pe care

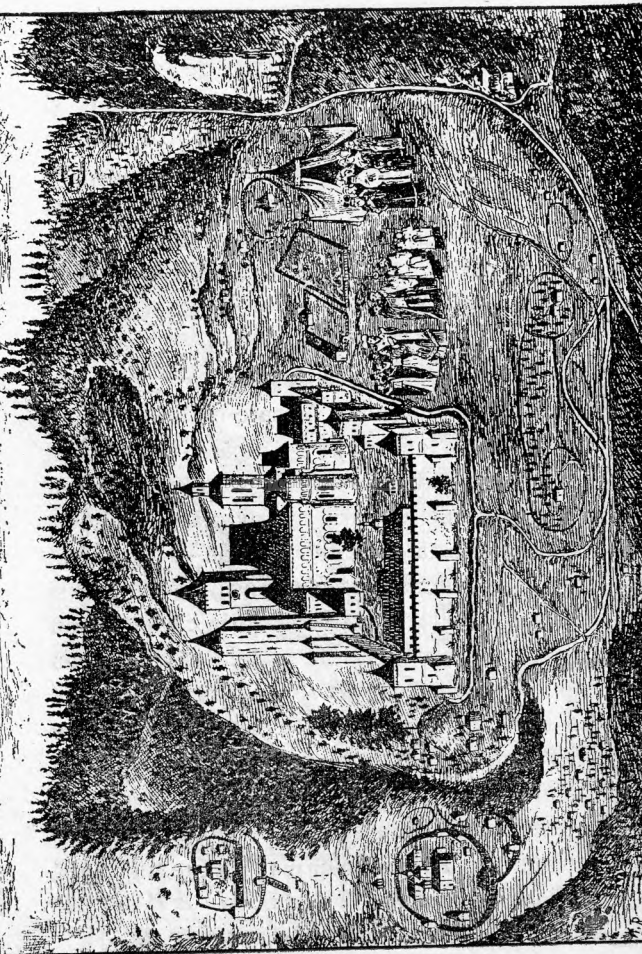
© 1911 by the University of Toronto Library

l-a avut neamul românesc și «pe care nimene dintre Voevozi, nici mai înainte nici după aceea nu l-au ajuns.» Domnise patru zeci și șapte de ani, două luni și trei săptămâni, în care vreme câștigase — după cum însuși mărturisiă pe patul de moarte — trei-zeci și patru de strălucite biruințe din cele trei-zeci și șase de lupte câte avusese de toate. Infrinsese pe vestitul Mohamed al II-lea, cuceritorul Țarigradului, unul din cei mai mari și rășboinici sultani al Turcilor, zdrobise pe Matiaș Corvinul, cel mai mare rege al Ungurilor, nimicise oastea lui Albert, umilind amar pe acest trufaș Craiu al Poloniei, bătuse în atâtea rînduri pe Tătari, Turci și Români vecini și purtase «fără sminteală» focul și sabia în Ardeal, Pocuția și Polonia. Și mai presus de toate ținuse în loc puterea turcească și nu dăduse pas lui Mohamed să pună la încercare măcar împlinirea dorinței sale, de-a pătrunde până în mijlocul creștinătății europene. Căci dacă n'ar fi fost Ștefan cel Mare, care să-l înfrunte și poprească, de sigur cucerirea Ungariei, prin căderea de la Mohaci, întâmplată la 1526, eră să vină mult mai de grabă: — în timpul sulta-

nului Mohamed al II-lea. Iată de ce Ștefan este Mare pentru creștinătate în deobște și iată de ce Ștefan este Mare pentru noi, în deosebi: căci el a purtat cele mai multe războaie, el a câștigat cele mai mari biruințe, el a înălțat cele mai multe lăcașuri dumnezeiești, el a stăpânit cea mai întinsă țară românească, el a fost cel mai cuminte și înțelept, cel mai cinstit și harnic, cel mai viteaz și strașnic dintre Voevozi și el a fost cel mai bun părinte al norodului său, pe care cu înțelepciune l-a ocârmuit, cu vitejie l-a apărat și cu bunătate l-a ocrotit. Și ast-fel «țara o a ușurat, obiceiuri bune a întărit și pravoslavia a păzit.»

«Ingropat-au pre Ștefan-Vodă — scrie Urechie — în mânăstirea Putna, cu multă jale și plângere tutulor locuitorilor țării, cât plâneau toți ca după un părinte al lor; că cunoșteau toți că s'au scăpat de mult bine și apărare. Ce după moartea lui, îi ziceau *Sfântul Ștefan Vodă*, nu pentru suflet, că este în mâna lui Dumnezeu, că el încă a fost om cu păcate, ci pentru lucrurile sale cele vitejești, carele nimene din Domni, nici mai 'nainte nici după aceea nu l-au ajuns.»

Piatra de pe mormântul lui Ștefan-cel-Mare.

.....

 «Pentru cea din urmă oară porțile cetății (Suceava) se deschideau în naintea celui ce luptase bărbătește cea mai grea din luptele sale. Boerii călări, în haine de urșinic și aur, unii bătrâni ca și stăpânul adormit, cei-lalți în toată puterea vârstei sau în avântul încrezător al tineretelor, înconjurau sicriul înfășurat în stofe scumpe. Sulițele ostașilor se ridicau drepte în văzduhul limpede și zâmbitor al zilei de vară. Alaiul străbătea holdele grele de bogăție, în drumul spre mănăstirea Putna.

«Din turnul de straja de deasupra porții clopotele prindeau a vâi cu jale. Soborul întreg al Moldovei, sub mitrele scânteetoare de petre scumpe, Mitropolitul, episcopul de Roman, episcopul de Rădăuți, egumenii cari putuse să se încingă pentru această lungă cale, primiau în cântările iertării de păcate pe stăpânul tuturor. Vecinica pomenire se cerea pentru acela ce se făcuse vrednic a fi pomenit de neamul său în vecii vecilor. Apoi în tunicul gropniții umbriă tot mai mult fața poruncitoare, acum înseninată și pletele albe,

rare ale bătrânului. Și pe când lacrămile brăzdau cele mai aspre obrazuri, minunata lespede de marmoră săpată pecetluia micul mormânt în care încăpuse totuși rămășițele celui Mare.»

Ast-fel descrie d-l prof. N. Iorga închiderea în mormânt a rămășițelor pământești ale Marelui Domn.

X.

Cu Ștefan se coborî în mormânt pentru veacuri întregi mărirea Moldovei. Dintre feciorii ce-i avu cu soțiile sale: Marușca, Evdochia și Maria Radului celui Frumos, unul singur, Bogdan, fiul acestei din urmă, îi supravețui. Ștefan erà încă pe patul de moarte, când o parte din boerime își pusese de gând să sprijine venirea la tron a unui alt vlăstar domnesc de cât a acestui legiuit și iubit fiu al Marelui Domn, care fiind înștiințat despre această pornire a boerimei, poruncì să se adune la *Direptate* sfatul cel mare al țării. Acì se coborî pe patul de boală în mijlocul celor adunați și prin înțelepciune și asprime îi făcù pe toți ca într'un glas să aleagă

Domn pe Bogdan, care primì jurământul de credință al țării, pomăzuirea de domnie a Mitropolitului și semnele puterii domnești în fața bătrânului său părinte. Acesta putù duce acum în locașul de veci mângăerea deplină că în locu-i lăsase un urmaș în care își pusese toată nădejdea.

Dar Bogdan — cum cele mai adese se întâmplă — nu fu după măsura tatălui său; căci nu putù ține piept greutăților de tot soiul ce an după an se grămădeau asupra bieteii Moldove. Atât mai puțin urmașii săi pe tronul slăvit al lui Ștefan-cel-Mare. Singur numai Petru Rareș — fiu din flori al lui Ștefan — isbutì a înălța din nou — pentru scurtă vreme însă! — faima numelui și puterii armelor moldovenești, și dacă ar fi moștenit de la părintele său întreaga-i chibzuință, prevedere, înțelepciune și stăruire, ar fi putut, la un moment dat, să lege pentru vecie niște hotare românești cari până azi ne sunt tot străine și Dumnezeu știe încă câtă vreme ne vor mai fi tot așa!

După Petru Rareș, Moldova cade din ce în ce mai jos, în suta a XVII-a și, mai cu

seamă, într'a XVIII-a. Cu cât însă Moldova cădeà, cu atât amintirea numelui și a faptelor strălucite ale lui Ștefan se înălțau din ce în ce, spre a cuprinde și încătușă întreaga ființă a poporului nostru, în mintea căruia de multă vreme s'a format credința nestrămutată că tot, dar tot ce e mare și vestit pe fața pământului românesc de la «Ștefan-Vodă» purcede.

«Românul — scria pe la jumătatea veacului trecut un bun cunoscător și iubitor al poporului — îi atribue tot ce-i pare ciudat, mare, vitejesc și chiar neînțeles. Ori-ce cetate, ori-ce zid, ori-ce val, ori-ce șanț, întreabă-l cine l-a făcut: el îți va răspunde: Ștefan-cel-Mare. Ori-ce pod, ori-ce biserică, ori-ce fântână, ori-ce curte sau palat vechiu, ele le va raporta eroului său. Ori-ce bunătate, ori-ce așezământ ale cărui rămășițe mai trăgănează până astăzi, ori-ce legiuire omenească, ori-ce puneri la cale înțelepte, Ștefan-Vodă le-a ursit. În sfârșit acest Domn pentru Moldoveni resumă toate isprăvile și instituțiunile făcute în cinci veacuri, de atâția stăpânitori.»

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, pe când Moldova zăcea sub vitrega stăpânire a Fanarioșilor și Bucovina nu căzuse încă în mâni străine, — un Arhimandrit «cu mintea bogată în gânduri, cu graiul îndestulat la vorbe și cu meșteșug iscusit la împlinirea cuvântului», — alcătui și *poate* că chiar și rosti de-asupra mormântului de la Putna al Marelui Ștefan cel mai frumos «*Cuvânt de îngropare*» ce-l aveam în limba românească, — cu adevărat la înălțimea aceluia a căruia laudă o făcea: a lui Ștefan-cel-Mare, cel Bun și cel Sfânt. În acest «Cuvânt» descriind vremile fericite ale strălucitei domnii, vorbitorul se întreabă plin de desnădejde: «*Oare-ți mai veni vre-o dată? Oare ne vom mai învrednici și noi a vă aveà?*» — Desigur că inimosul călugăr de pe vremea când țările Române erau la cherimul tuturor vecinilor puternici și haini și a tuturor Grecilor din Fanar, nu întrevedea încă în zarea mai depărtată a timpului viitor reîntoarcerea acelor vremi. Și cu toate acestea nu a trecut de cât un veac de atunci și ele s'au reîntors.

Căci cu adevărat vremurile pe cari le trăim

noi astăzi se pot asemăna în mărire cu cele ale lui Ștefan-cel-Mare. Și precum noi cei de astăzi povestim cu multă înălțare sufletească despre acele, așa cei ce vor urmă nouă, după trecerea anilor, vor povesti despre aceste. Căci precum atunci războiul era tot rostul vieții, așa acum pacea și siguranța ce ne-a dat-o un războiu glorios; în această pace și siguranță s'a clădit cu temei, sârguință și înțelepciune mărirea și puterea română de azi, care va fi temelia celei de mâne.

In aceste vremuri bune și fericite ne-a fost dat nouă să prăsnuim împlinirea celei de a patra sută de ani de la moartea Marelui Ștefan — după cuviință și trebuință. Nici la 1604, nici la 1704, nici la 1804 timpurile n'au fost prielnice pentru o atare sărbătoare. Iată de ce serbarea de acum va fi una din cele mai frumoase și mai strălucite manifestări ale conștiinței unității de neam și de simțire a poporului românesc de pretutindenii.

.
Atunci când din turllele străvechii Putne, sunetele pătrunzătoare de clopote vor trimite,

din sat în sat, din târg în târg peste toată fața pământului românesc vestea sosirii zilei cei mari, — atunci sus să avem inimile. Căci vom fi chemați să prăznuim una din cele mai mărețe zile de sărbătoare națională, pe care ne-a fost dat — cum am zis — nouă s'o apucăm: nu momentul însuși, plin de obidă și amar, când în Suceava, într'o zi de Marți 2 Iulie 1504, sufletul Lui părăsiă, înălțându-se la Ceruri, trupu-i îmbătrânit de povara anilor mulți și slăbit de oboseala luptelor grele; ci încheerea întru mărirea lumească și slava dumnezească a vieții celui mai mare dintre Voevozii noștri, — viață închinată întreagă lui Christos Dumnezeu și Românului popor.

De aceea în ziua când cei ce vor fi la Putna se vor rădică din genunchi, pentru că în mijlocul cântărilor dumnezești, să rădíce panahida deasupra sfânt-mormântului Lui, — noi toți cei ce vom rămânea pe acasă, — 12 milioane de frați — adunați în fața sfintelor altare, cu capetele plecate, să îndreptăm cugetele noastre curate și smerite spre frumoasa Bucovină, la mormântul scădat în lumină; căci atunci peste marginele mormântului acestui

Christos al neamului nostru, se va revărsa atâta duh de viață nouă sufletească, în cât să ne putem cu toții împărtăși din el. Iar Dumnezeu părinților noștri va pecetlui cu pecetea Duhului Sfânt aceea-ce fie-căruia din noi ne va putea da acum — și de aci înainte an de an, la asemenea zile — amintirea sfântă a Marelui Ștefan ! . . .

BCU Cluj Central University Library Cluj

